

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ХОРТИЦЬКА НАЦІОНАЛЬНА НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНА
АКАДЕМІЯ»
ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
Кафедра менеджменту та туризму

«ДО ЗАХИСТУ»

Завідувач кафедри менеджменту та
туризму д.е.н., професор
_____ Юлія ЮХНОВСЬКА
«__» _____ 2025 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ТА
ІНФРАСТРУКТУРИ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ
ТА ЗА КОРДОНОМ

Рівень освіти: перший (бакалаврський)
Галузь знань – 24 Сфера обслуговування
Спеціальність: 242 Туризм
Освітньо-професійна програма: «Лікувально-реабілітаційний та оздоровчий туризм»

Керівник кваліфікаційної роботи:

к.е.н., доцент кафедри
менеджменту та туризму _____ Олексій РИЖЕНКО

ст. викладач кафедри
менеджменту та туризму _____ Ганна ОМЕЛЬЧАК

Студент групи Тб-4 _____ Данііл ВІТРЕНКО

Запоріжжя, 2025

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ХОРТИЦЬКА НАЦІОНАЛЬНА НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНА
АКАДЕМІЯ» ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Факультет мистецтва та дизайну
Кафедра менеджменту та туризму

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти
Спеціальність 242 «Туризм»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри менеджменту та туризму

д.е.н., професор Ю.О. Юхновська _____

« ____ » _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу студента

Вітренко Данііл Володимирович

1. Тема роботи: Особливості використання природних ресурсів та інфраструктури лікувально-оздоровчого туризму в Україні та за кордоном
Керівник роботи: Риженко О.М. доцент кафедри менеджменту та туризму, кандидат економічних наук, затверджені наказом закладу вищої освіти відзатверджені наказом від «25» вересня 2024 № 2
2. Строк подання студентом роботи 03.06.2025р.
3. Вихідні дані до Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел (загальна бібліографія – 64 найменувань), висновків. Повний обсяг кваліфікаційної роботи становить 68 сторінок друкованого тексту. Робота містить 2 таблиці, 2 рисунки.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити: теоретичні засади використання природних ресурсів і розвитку інфраструктури лікувально-оздоровчого туризму; аналіз сучасного стану природних ресурсів та інфраструктури лікувально-оздоровчого туризму в Україні; пропозиції щодо вдосконалення використання природних ресурсів та інфраструктури лікувально-оздоровчого туризму в Україні
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень Розподіл родовищ мінеральних вод України за типом; динаміка обсягів виробництва мінеральної води в Україні з 2018 року; розподіл регіонів України

за рівнем розвитку ринку послуг санаторно-курортних закладів; SWOT-аналіз ЛОТ України

6. Дата видачі завдання _____ 12.11.2024 р. _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Складання бібліографії та вивчення літературних джерел	20.10.2024	виконано
2	Виконання вступу	30.11.2024	виконано
3	Виконання розділу 1	18.12.2024	виконано
4	Виконання розділу 2	05.03.2025	виконано
5	Виконання розділу 3	02.04.2025	виконано
6	Формулювання висновків	03.05.2025	виконано
7	Подання роботи на нормоконтроль	25.05.2025	виконано
8	Подання роботи на кафедру	03.06.2025	виконано

Студент _____ Данііл ВІТРЕНКО

Керівник роботи _____ Олексій РИЖЕНКО

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 68 сторінок. Кількість розділів - 3, рисунків - 2, таблиць - 2.

Об'єктом дослідження є природні ресурси та інфраструктура лікувально-оздоровчого туризму, що забезпечують його функціонування в Україні та за кордоном.

Предметом дослідження є особливості використання природних ресурсів і розвитку інфраструктури для підтримки лікувально-оздоровчого туризму, аналіз їхньої ефективності та впливу на туристичний потенціал регіонів.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження та аналіз природних ресурсів та інфраструктури лікувально-оздоровчого туризму в Україні та за кордоном, визначення перспектив їх удосконалення в Україні, зокрема шляхом впровадження міжнародного досвіду.

У I розділі розглянуто теоретичні засади лікувально-оздоровчого туризму, зокрема його сутність, функції, види та значення в соціально-економічному розвитку держави. Проаналізовано поняття та складові інфраструктури ЛОТ, а також її роль у забезпеченні ефективного функціонування галузі.

У II розділі досліджено сучасний стан природно-рекреаційного потенціалу України, з акцентом на мінеральні води, лікувальні грязі, кліматичні ресурси та їхнє територіальне розміщення. Проведено оцінку інфраструктури лікувально-оздоровчого туризму в Україні, з урахуванням впливу воєнного стану та викликів після пандемії COVID-19.

У III розділі визначено перспективні напрями розвитку галузі в Україні, включаючи цифровізацію, модернізацію інфраструктури та інтеграцію інноваційних технологій. Запропоновано рекомендації щодо підвищення конкурентоспроможності курортів України на міжнародному ринку.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: лікувально-оздоровчий туризм, інфраструктура туризму, мінеральні води, лікувальні грязі, природно-рекреаційний потенціал, чехія, цифровізація, конкурентоспроможність

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ І РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ ЛІКУВАЛЬНО- ОЗДОРОВЧОМУ ТУРИЗМ.....	10
1.1. Поняття та класифікація природних ресурсів у лікувально-оздоровчому туризмі.....	10
1.2. Складові інфраструктури лікувально-реабілітаційного туризму та її стан..	15
1.3. Методичні підходи до оцінювання ефективності використання природних ресурсів та інфраструктури у лікувально-оздоровчому туризмі.....	19
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ТА ІНФРАСТРУКТУРИ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	24
2.1. Оцінка природно-рекреаційного потенціалу для розвитку лікувально оздоровчого туризму.....	24
2.2. Дослідження інфраструктури лікувально-оздоровчого туризму.....	30
2.3. SWOT-аналіз та перспективи розвитку галузі.....	35
РОЗДІЛ 3. ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ТА ІНФРАСТРУКТУРИ ЛІКУВАЛЬНО- ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	43
3.1. Впровадження інноваційних та інформаційних технологій у лікувально- оздоровчий туризм.....	43
3.2. Рекомендації щодо підвищення ефективності функціонування інфраструктури лікувально-оздоровчого туризму.....	47
3.3. Перспективні напрями розвитку лікувально-оздоровчого туризму на регіональному та національному рівнях.....	53
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62
ДОДАТКИ.....	70

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обґрунтована сформованими тенденціями сучасної сфери охорони здоров'я та туризму, які все більше спрямовані на профілактику захворювань, оздоровлення та зростання уваги населення до здорового способу життя. Так, в умовах глобалізації світової економіки лікувально-оздоровчий туризм стає одним з ключових напрямків розвитку туристичної галузі, зокрема після пандемії COVID-19, та повномасштабної війни в Україні, через зростаючий рівень хронічних захворювань він здатен забезпечити не тільки покращення здоров'я населення, а й позитивно вплинути на соціально-економічний розвиток країн.

В Україні є великий природно-рекреаційний потенціал для розвитку лікувально-оздоровчого туризму, зокрема численні джерела мінеральних вод, лікувальних грязей, сприятливих кліматичних умов. У поєднання з історико-культурною спадщиною та наявністю закладів санаторно-курортного лікування це формує об'єктивні передумови для формування конкурентоспроможного туристичного продукту. Проте на практиці потенціал лікувально-оздоровчого туризму в Україні реалізується лише частково, через це варто дослідити основні чинники, які тягнуть розвиток вітчизняного оздоровчого туризму в низ, зокрема у питанні інфраструктурного забезпечення галузі та природного лікувального потенціалу регіонів країни.

Окремої уваги до актуальності теми дослідження виявляють у контексті міжнародного досвіду. Так, у низці країн Європи (Чехія, Німеччина, Угорщина) лікувально-оздоровчий туризм є не лише складовою системи охорони здоров'я, а й важливим джерелом надходжень до бюджету, інструментом збереження робочих місць галузі та підвищення туристичної привабливості. Аналіз їхнього досвіду може дати змогу окреслити ефективні моделі використання природних ресурсів, організації інфраструктури та впровадження інноваційних технологій у сферу оздоровчих послуг. Це дасть змогу проаналізувати позитивні практики

країн та адаптувати їх до українських реалій задля формування дієвих стратегій розвитку сфери.

Додаткової актуальності обраної теми дає необхідність розроблення цілісної концепції розвитку лікувально-оздоровчого туризму, яка б мала змогу об'єднати національні особливості України з успішними міжнародними підходами. Для вивчення цього питання важливо дослідити не лише наявні ресурси, але й реальний стан інфраструктури, рівень цифровізації, інвестиційну привабливість та можливості регіонального розвитку. Системний аналіз цих компонентів створює базу для формулювання обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення державної політики у сфері лікувально-оздоровчого туризму.

Об'єктом дослідження є природні ресурси та інфраструктура лікувально-оздоровчого туризму, що забезпечують його функціонування в Україні та за кордоном.

Предмет дослідження – особливості використання природних ресурсів і розвитку інфраструктури для підтримки лікувально-оздоровчого туризму, аналіз їхньої ефективності та впливу на туристичний потенціал регіонів.

Мета дослідження – дослідити та проаналізувати природні ресурси й інфраструктуру лікувально-оздоровчого туризму в Україні та за кордоном, визначити перспективи їх удосконалення в Україні, зокрема шляхом впровадження міжнародного досвіду.

Для досягнення поставленої мети необхідне вирішення наступних завдань:

- дослідити поняття та класифікацію природних ресурсів у лікувально-оздоровчому туризмі;
- проаналізувати складові інфраструктури лікувально-оздоровчого туризму та її стан;
- охарактеризувати наукові та прикладні підходи до оцінки ефективності використання природних ресурсів та інфраструктури в лікувально-оздоровчому туризмі;

- оцінити природно-рекреаційний потенціал лікувально-оздоровчого туризму;
- дослідити інфраструктуру лікувально-оздоровчого туризму;
- розробити SWOT-аналіз та визначити перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму;
- запропонувати напрямки впровадження інноваційних та інформаційних технологій;
- надати рекомендації підвищення ефективності функціонування інфраструктури у лікувально-оздоровчому туризмі;
- дослідити перспективні напрями розвитку лікувально-оздоровчого туризму на регіональному та національному рівнях.

Дослідженням питань інфраструктури та природних ресурсів лікувально-оздоровчого туризму займалися такі науковці як О.О.Бейдик, В.А. Квартальнов, Ю.А. Мацола, Горбатюк С. О, К. Д. Бабов, Є. А. Захарченко, С. В. Леонова, Жидяк О. Р., Вівчарук О. М., Фурсіна О. В, Запотоцький С., Горин І, Іващенко О. О, Кірпа Т. В, Коваль В.М, Краснокутська Ю, Сегеда І, Безпалова А, Левченко М. О, Мельник Я, Піщур І, Помаз-Пономаренко А. Л, Середа І. О., Саприкіна І, Сидоренко А. М, Танасійчук Г, Фоменко Н. В.

У роботі було застосовано такі методи дослідження як системний, аналітичний, порівняльний та статистичний. Використання порівняльного методу дозволило проаналізувати досвід провідних туристичних країн. Статистичний метод використано для оцінки сучасного стану ресурсів та інфраструктури лікувально оздоровчого туризму Україні та зарубіжних країн.

Інформаційна база дослідження складається з нормативно-правових актів України, офіційних статистичних звітів Державної служби статистики України, даних всесвітніх організацій у сфері туризму, публікацій українських та закордонних дослідників, матеріалів профільних організацій, загальнодоступних даних мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному підході до аналізу та удосконалення використання природних ресурсів та розвитку

інфраструктури лікувально-оздоровчого туризму, враховуючи успішні приклади провідних туристичних країн. Запропоновано практичні рекомендації щодо модернізації інфраструктури лікувально-оздоровчого туризму України, інтеграції сучасних інформаційних технологій, та визначені стратегічні напрями подальшого розвитку галузі на регіональному та національному рівнях.

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю використання рекомендацій роботи для розробки державних та регіональних програм розвитку лікувально-оздоровчого туризму, покращенню стану інфраструктури оздоровчого туризму України, підвищення конкурентоспроможності українських курортів та залучення інвестицій у вітчизняну сферу туризму.

Обсяг та структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Кваліфікаційну роботу викладено на 68 сторінках комп'ютерного набору, вона включає 2 таблиці, 2 рисунки. Список використаних джерел складається із 64 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ І РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ У ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОМУ ТУРИЗМІ

1.1. Поняття та класифікація природних ресурсів у лікувально-оздоровчому туризмі.

Лікувально-оздоровчий туризм (ЛОТ) є однією з найбільш перспективних галузей туристичної індустрії, його розвиток значною мірою залежить від природних ресурсів, які створюють базу для проведення лікувальних і оздоровчих заходів. Насамперед важливо визначити роль природних ресурсів у формуванні та розвитку ЛОТ.

Отже, що таке природні ресурси за своїм визначенням. Згідно з статтею №5 Закону України Про охорону навколишнього середовища об'єктом правової охорони навколишнього природного середовища є: сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, які залучені в господарський обіг, так і не використовувані в економіці в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси [10].

У контексті рекреації О.О.Бейдик також дає своє визначення природним ресурсам: це елементи природи, які використовуються для відпочинку, туризму та оздоровлення, включаючи унікальні ландшафти, кліматичні умови, мінеральні води, лікувальні грязі тощо [2].

З боку міжнародного підходу Всесвітня організація туризму (UNWTO) визначає природні ресурси - як базові елементи природи, які слугують основою для створення рекреаційної інфраструктури і задоволення людських потреб у відпочинку, лікуванні та реабілітації.

Загалом, природні ресурси можна визначити як природньо чи природно-технічні геосистеми, природні об'єкти явища і процеси, що мають необхідні якісні і кількісні параметри для організації рекреаційної діяльності [38].

Природні та географічні ресурси здавна були основою для розвитку туризму. Вони виконують багато важливих функцій, однією з ключових з яких є те, що вони можуть допомогти у відновленні фізичного та емоційного стану людини. Природні туристичні ресурси слід розглядати як активно використовувані для збереження та зміцнення здоров'я. До цієї категорії можуть належати як окремі елементи природи, так і природні комплекси в цілому.

Основними чинниками розвитку туристично-рекреаційного бізнесу є природні рекреаційні ресурси, передусім кліматичні, водні, бальнеологічні та ландшафтні ресурси, які необхідно виділити на першому рівні важливості. Ці фактори значною мірою впливають на формування та функціонування рекреаційно-туристичного процесу. Відповідно до загальної класифікації природних ресурсів можна виділити такі основні групи:

1. За походженням:
 - фізичні ресурси - геологічні, кліматичні, гідрологічні та термічні компоненти неживої природи;
 - біологічні ресурси - це компоненти рослинного і тваринного світу живої природи;
 - енергоінформаційні ресурси - це особливі ноосферні поля, що забезпечують привабливість ділянки, ландшафту. Ці ресурси підкреслюють основу для розвитку таких видів туризму, як культурний, релігійний або чутливий.
2. За видами рекреаційного використання: мінеральні води, лікувальні грязі, солярії, лісові масиви.
3. За швидкістю виснаження:
 - вичерпні ресурси - ті, що поступово зникають у процесі використання;

- невичерпні ресурси - такі як сонячна енергія, вітер чи морські припливи.

4. За здатністю до самовідновлення:

- відновлювані ресурси - наприклад, лісові масиви (хоча їхній цикл регенерації займає кілька десятиліть);
- невідновлювані ресурси - такі як кліматичні зміни, що мають незворотній характер.

Особливої окремої уваги до розгляду у темі, потребують природні лікувальні ресурси - оскільки саме вони забезпечують умови для реалізації основних рекреаційних, лікувальних та реабілітаційних програм. Їхнє використання у туристичній діяльності дає змогу не лише покращувати здоров'я людей, але й стимулювати соціально-економічний розвиток регіонів, де такі ресурси зосереджені[38].

Розрізняють три основних типи курортів за рекреаційним використанням природних ресурсів у ЛОТ: бальнеологічні (мінеральні), грязьові, кліматичні. Оздоровлення на бальнеологічних курортах ґрунтується на використанні природних мінеральних вод, які є основою багатьох терапевтичних процедур. Ці води застосовуються для пиття, лікувальних ванн, купання у спеціалізованих басейнах, проведення різноманітних душевих процедур, інгаляцій, спринцювань та зрошень. Вони представляють собою природні підземні джерела, що мають стабільний фізико-хімічний склад, насичений біологічно активними компонентами та сполуками, встановленими для кожного конкретного родовища. Мінеральні води використовуються без жодної додаткової обробки, яка могла б змінити їхній природний склад чи мікробіологічні властивості.

Залежно від ступеня мінералізації, вмісту специфічних біологічно активних речовин та способів бальнеологічного застосування, мінеральні води класифікуються на:

- природні столові води - мають мінералізацію до 1,0 г/дм³ і використовуються як освіжаючий напій;

- лікувально-столові води - з мінералізацією від 1,0 до 8,0 г/дм³ (або до 15,0 г/дм³ для певних хімічних груп, таких як гідрокарбонатно-натрієві чи хлоридно-гідрокарбонатні). Ці води можуть містити біологічно активні мікроелементи у кількості, що відповідає бальнеологічним нормам, і застосовуються як для регулярного пиття, так і для лікувальних цілей;

- лікувальні води – з мінералізацією понад 8,0 г/дм³. Використовуються для внутрішнього і зовнішнього застосування за спеціальними медичними методами [29].

Курорти, що спеціалізуються на грязелікуванні, розташовані поблизу родовищ лікувальних грязей (пелоїдів). Цей тип процедур використовується для лікування захворювань суглобів, неврологічних травм, гінекологічних захворювань та інших станів. Лікувальні грязі містять біологічно активні речовини, зокрема сірководень, мінеральні солі та органічні сполуки, які забезпечують протизапальну, регенеративну та антисептичну дію. Особливість грязей полягає у їхньому термічному ефекті, при нанесенні на шкіру вони зберігають тепло, стимулюють кровообіг і метаболічні процеси, сприяючи швидкому загоєнню тканин. Також пелоїди широко використовуються для лікування опорно-рухового апарату, шкірних захворювань та гінекологічних проблем. Вони активно застосовуються в санаторно курортній терапії у вигляді таких процедур як: аплікації, обгортання, грязьові ванни.

Тип кліматичних курортів відрізняється в залежності від особливостей місцевого клімату. Наприклад, серед кліматичних курортів світу на лісові курорти припадає 11,3 %, на гірські – 24,2 %. Кожен пропонує унікальне поєднання погодних і кліматичних факторів, які сприяють одужанню. Лісові курорти підходять людям із захворюваннями дихальних шляхів, астмою чи неврологічними розладами, а гірські - для лікування початкових стадій туберкульозу та анемії. Найбільшу популярність мають приморські курорти, що становлять 60,3% усіх кліматичних курортів. Відпочинок біля моря часто поєднується з ефективним лікуванням. Морський клімат допомагає боротися з багатьма хворобами, зокрема кровоносної системи, кісткової тканини та

лімфатичних залоз. Після курсу лікування пацієнти почуваються краще, часто знижуючи потребу в медикаментах.

Часто природні і кліматичні фактори поєднуються, як наприклад у Трускавці, Куяльнику, курортах Закарпаття [19].

Дослідивши класифікацію природних ресурсів, слід також звернути увагу на концепцію екосистемних послуг, вона в останні роки набула особливої актуальності в європейських країнах, та на міжнародному рівні. Концепція базується на поясненні, яким чином природні системи, як матеріальні так і нематеріальні, забезпечують людині життєво важливі блага. Загалом систему поділяють на основні чотири категорії: постачальні (як мінеральні води чи лікувальні грязі), регулюючі (чисте повітря та мікроклімат), підтримуючі (збереження біорізноманіття, чи ґрунтові процеси) та культурні (естетичне задоволення, духовне наповнення, рекреація) [56].

У сфері ЛОТ слід приділяти найбільшу увагу саме культурним та регулюючим екосистемним послугам, саме вони безпосередньо пов'язані з емоційно-психологічним, фізичним та духовним відновленням людини. Як приклад можна навести гірські ландшафти Карпат, які створюють сприятливий фон для ментального розвантаження, а хвойні ліси регулюють якість повітря, це позитивно впливає на органи дихання туристів. Подібні чинники не завжди можна виміряти фізичними параметрами, але вони мають важливе значення для оздоровчого процесу. Слід зазначити, що використання екосистемних послуг у туризмі потребує особливого ставлення, сталого підходу до природокористування, адже їх безвідповідальна експлуатація може призвести до деградації таких ресурсів як: водних, кліматичних.

Включення концепції екосистемних послуг в Україні наразі дуже обмежене, зважаючи на її активне використання в країнах Європейського Союзу.

1.2. Складові інфраструктури лікувально-реабілітаційного туризму та її стан

Зважаючи на те, що лікувально-оздоровчий туризм є однією з ключових складових сучасної туристичної індустрії, який поєднує відпочинок із процесами профілактики, лікування та реабілітації різноманітних захворювань, цей вид туризму має важливе значення для економічного розвитку регіонів. Враховуючи високі вимоги до умов перебування туристів та необхідність забезпечення спеціалізованих медичних послуг, його ефективний розвиток не можна уявити без належної інфраструктури, яка є не менш важливою складовою у питанні його функціонування.

Загалом, інфраструктуру у ЛОТ можна поділити на основну, додаткову та супутню.

До основної інфраструктури слід віднести насамперед заклади, які безпосередньо надають лікувально-оздоровчі послуги.

1. Санаторії: спеціалізовані медичні заклади, які поєднують лікування, оздоровлення, профілактику захворювань та комфортне перебування туристів.

2. Бальнеологічні курорти: території, що використовують натуральні лікувальні ресурси, такі як мінеральні води та грязі для профілактики захворювань та загального відновлення здоров'я.

3. Медичні центри та СПА-готелі: до перших треба віднести заклади, які надають реабілітаційні, лікувальні та діагностичні послуги клієнтам, до других більш спеціалізовані комплекси, які надають широкий спектр оздоровчих та особливо косметологічних послуг.

До додаткової інфраструктури треба віднести у першу чергу заклади які забезпечують комфортні умови перебування та пересування туристів.

- готелі, спеціалізовані засоби розміщення туристів: виділяються наявністю різних категорій та цінових сегментів;

- ресторани та заклади харчування: забезпечують туристів збалансованим та правильним харчуванням;

- транспортні послуги: забезпечує туристів доступністю до лікувально-оздоровчих об'єктів під час перебування на відпочинку;
- розважальні та культурні заклади: театри, музеї, парки, які дають змогу туристам зняти емоційну нагрузку та відпочити у вільний час.

Супутня інфраструктура зазвичай включає в себе допоміжні сервіси, які підтримують належне та ефективне функціонування туристичної галузі, це ІТ-сервіси, через які турист може онлайн забронювати відповідний відпочинок. Маркетингова система, яка обов'язкова для успішного просування туристичних послуг, формування іміджу закладів та дослідження поведінки туристичного ринку. Та інформаційні платформи до яких можна віднести туристичні портали, сайти, системи, навігаційні сервіси.

Треба зазначити, що рівень розвитку інфраструктури та її стан відіграють ключову роль у секторі ЛОТ. Важливо, щоб туристи могли отримати необхідне лікування комфортно, швидко і з меншими логістичними складнощами, що вкрай важливо у сфері лікувального туризму. Так наприклад, Туреччину у питанні лікування та оздоровлення, туристи обирають по цілому ряду причин, серед яких ціна, якість, технічні умови, короткі терміни очікування і висококласні послуги. Через це вона посідає чільне місце в лікуванні серцево-судинних захворювань, трансплантації органів, а також стоматології та пластичній хірургії [41]. Фактор розвитку інфраструктури також впливає і на залучення інвестицій у галузь. Її розбудова створює ефект мультиплікатора: крім медичних закладів, розвиваються готелі, ресторани, логістика та суміжні сервіси, що підвищує привабливість напрямку для бізнесу. В результаті країна отримує не тільки прямі інвестиції в медичні заклади, а й опосередковані вигоди у вигляді зростання зайнятості та податкових надходжень. Тому на макроекономічному рівні розвиток ЛОТ генерує значні валютні надходження та нові робочі місця. Туреччина у 2018 році отримала близько 1,5 мільярдів доларів доходу від надання медичних послуг іноземним пацієнтам, а сумісна кількість зайнятих у сфері медичного туризму зросла в десятки разів за останнє десятиліття [41].

Акцентуючи увагу на стані закордонної інфраструктури, слід зазначити, що Європа має одну з найрозвиненіших систем інфраструктури ЛОТ у світі. На 2023 рік у ЄС функціонує більш ніж 6800 сертифікованих спа- і велнес-курортів різноманітного профілю, починаючи від термальних джерел у Словаччини, Угорщині та Італії, закінчуючи кардіологічними та ревматологічними центрами у Чехії, Німеччині та Франції [45]. Як приклад, у Німеччині зареєстровано понад 350 офіційно визнаних курортів, які функціонують згідно з нормами Німецької асоціації курортів (Deutscher Heilbäderverband) [42]. Подібні курорти включають не лише медичні й оздоровчі установи, а й розвинену готельну базу, системи громадського транспорту, бювети, термальні комплекси, пішохідні зони, інклюзивні маршрути, паркові зони та рекреаційні та кліматотерапевтичні станції. Зокрема, у Чехії модернізуються понад 30 державних санаторіїв, у рамках державної програми енергоефективності, це дозволяє поєднати традиційні методи лікування та інноваційні підходи до еко усталеності [40]. Особливої уваги можна приділити розвитку інженерної інфраструктури: майже всі великі курортні комплекси ЄС мають сучасні системи водоочищення, енергоефективного опалення, цифрову інфраструктуру, онлайн-бронювання та управління послугами.

Подібний розвиток закордонної інфраструктури, змушує дивитися і на ситуацію яка склалась в Україні. Вітчизняна інфраструктура ЛОТ історично базується на розгалуженій мережі санаторно-курортних закладів, які доповнюються готельними та лікувальними установами. Проте, ця сфера зазнала значних змін за останні десятиліття. Статистично, кількість санаторно-курортних закладів у країні скоротилась. На початку 1990-х років, на території України функціонувало більш ніж 500 санаторіїв і оздоровчих закладів, але станом на 2017 рік їх залишилося лише 284, що на 44% менше [62]. Зменшення пов'язано насамперед з економічними труднощами перехідного періоду, а також з втратою частини курортної мережі. Паралельно з цим відбулися зміни і в секторі розміщення: розширювалась приватна готельна база, з'явилися нові

СПА-готелі та рекреаційні комплекси. Так, на середину 2024 року, в Україні функціонує 2017 готелів різних категорій, їх значна частина зосереджена у містах та курортних регіонах [52]. Загалом, можна спостерігати тенденцію до зростання приватних клінік, які орієнтовані у тому числі і на іноземних пацієнтів, особливо у великих містах. Попри позитивну динаміку, значна частина інфраструктури має ознаки зношеності, так, за оцінками Міністерства розвитку громад, понад 60% інженерних мереж курортних територій потребують модернізації [25]. Разом із тим, більшість інфраструктури ЛОТ в Україні стикається з рядом проблем, серед яких основні, це недостатнє фінансування з боку держави та місцевих громад, дисбаланс між попитом і пропозицією у високий сезон, а також низький рівень доступності для осіб з інвалідністю. Крім того, через військову агресію російської федерації постраждало багато інфраструктурних об'єктів у південному та східному регіонах, що поставило у складну ситуацію питання функціонування курортів у цих зонах.

Треба зазначити, що на тлі порівняння з країнами ЄС є очевидним фактор диспропорції у рівні розвитку інфраструктури ЛОТ в Україні. Якщо в країнах ЄС вона оновлюється системно, з урахуванням принципів енергоефективності, цифровізації та інклюзивності, то вітчизняна модель залишається фрагментарною та часто застарілою. Ситуація вимагає обов'язкового впровадження цілісної національної стратегії розвитку курортної інфраструктури, яка включатиме механізми державно-приватного партнерства, залучення інвестицій, адаптацію міжнародних стандартів та орієнтацію на довгострокову результативність.

1.3. Методичні підходи до оцінювання ефективності використання природних ресурсів та інфраструктури у лікувально-оздоровчому туризмі

Сучасний ЛОТ є важливою складовою туристичної галузі. Його ефективність функціонування залежить від двох ключових чинників - якості та

раціонального використання природних ресурсів, а також стану й розвиненості відповідної інфраструктури. У контексті сталого розвитку туризму постає завдання не лише збереження природного потенціалу, а у першу чергу забезпечення його оптимального використання з метою досягнення оздоровчих, соціальних та економічних результатів. Насамперед важливо в умовах загострення екологічних викликів, зміни клімату та зростання конкуренції на ринку туристичних послуг, впровадження методичних підходів до оцінки ефективності використання природних ресурсів та інфраструктури. Це дасть змогу сформулювати об'єктивне уявлення про потенціал території, оптимізувати управлінські рішення та визначити пріоритети розвитку. Тому системний аналіз ефективності можна розглядати як важливу складову планування та реалізації політики розвитку ЛОТ не тільки на регіональному, а й на національному рівнях.

У міжнародній практиці сформовано низку основних методичних підходів, які треба розглянути:

1. Європейська система індикаторів туризму (ETIS).

Система є методичним інструментом, яку розробила Європейська комісія для оцінки сталості туристичних дестинацій, у межах програми «Europe for Citizens». ETIS у першу чергу орієнтована на підтримку прийняття рішень на основі даних, отриманих від самих територій, та охоплює чотири блоки: управління дестинацією, економічна стійкість, соціально-культурний вплив та стан довкілля. Основною метою системи є створення інструменту для самооцінювання сталості, це дозволяє місцевим громадам, органам влади, приватним структурам та менеджерам туристичних кластерів систематично аналізувати вплив туризму на середовище, економіку та соціальне життя.

Серед основних показників системи, які мають безпосередній стосунок до ефективного використання природних ресурсів та інфраструктури, треба виділити:

- рівень споживання води та енергії в розрахунку на одного туриста;
- завантаженість туристичної інфраструктури;

- рівень утворення твердих побутових відходів;
- наявність сертифікованих екологічно чистих об'єктів (як приклад, наявність EU Ecolabel або Green Key сертифікатів);
- ступінь задоволеності туристів якістю інфраструктури.

Загалом система передбачає використання 27 базових та 40 додаткових індикаторів, саме у ЛОТ можна визначити так як:

- ступінь залежності об'єктів ЛОТ від водних та кліматичних ресурсів;
- енергоспоживання;
- рівень інтеграції місцевої спільноти у діяльності об'єкта (як працівників, так і постачальників).

До основних позитивних сторін система можна віднести простоту застосування та адаптивність, вона стала основою для формування локальних систем моніторингу сталості на рівні регіонів ЄС. Методика може не використовувати складні програмні забезпечення, та використовується у малих громадах, які розвивають ЛОТ [44].

2. Статистична рамка для вимірювання сталості туризму (SF-MST).

Ще один важливий підхід до оцінювання ефективності функціонування ЛОТє Статистична рамка для вимірювання сталості туризму (Statistical Framework for Measuring the Sustainability of Tourism: SF - MST). Вона розроблена UNWTO (World Tourism Organization). Підхід має мету інтегрувати туристичну статистику з економічною, соціальною, та екологічною статистикою на національному чи регіональному рівні.

Особливість підходу полягає у врахуванні як вхідних ресурсів, як: природні, трудові, фінансові, так і результатів - туристичну активність, вплив на середовище, економічну віддачу та добробут населення. У ЛОТ застосування цієї методики дозволяє:

- аналізувати навантаження на природні лікувальні ресурси (як приклад, кількість літрів води з мінеральних джерел, спожитих за період);
- виявляти залежність між якістю інфраструктури та середньою тривалістю перебування туриста;

- встановлювати співвідношення між витратами на інфраструктуру та доходом від туристичних послуг.

Треба зазначити особливу увагу до актуальності підходу у курортах ЛОТ, де природні ресурси як мінеральні води, грязі та клімат є базовими факторами функціонування. Система дозволяє вираховувати ефективність їх використання в одиницях користі, а саме скільки оздоровчих процедур, днів відпочинку або доходу отримано в результаті експлуатації одиниці ресурсу.

Загалом, UNWTO часто наголошує на необхідності поступового впровадження методики в системи статистик країн, наприклад через залучення міжгалузевих органів управління туризмом [61].

3. Методичні підходи Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD).

Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) у щорічних звітах завжди наголошує на важливості оцінювання ефективності туризму з позицій не лише економічного зростання, а ще й соціального впливу та сталого управління ресурсами, а також на потребі вимірювання інституційної та просторової ефективності (наскільки інфраструктура здатна обслуговувати потоки відвідувачів без перевантаження з боку ресурсної бази) . Вона розглядає сталий туризм більш як інструмент територіального розвитку, який може не лише генерувати прибуток, а ще й реінвестувати у громади та природоохоронну інфраструктуру. Загалом OECD рекомендує низку показників, які можна адаптувати до основних потреб ЛОТ, серед них:

- внесок туризму у ВВП на регіональному рівні;
- частка туристичної інфраструктури з зеленими сертифікатами;
- рівень зайнятості у сфері оздоровчого туризму;
- середній рівень споживання води та електроенергії на одного туриста;
- ступінь залученості місцевих громад до управління туристичною дестинацією.

Також OECD пропонує орієнтуватися на основні 4 групи індикаторів, як: Економічні (прибутковість, ВВП, кількість робочих місць); Соціальні (вплив на рівень життя, доступ до послуг, ціни на житло); Екологічні (якість повітря, рівень шуму, використання ресурсної бази); Інституційні (наявність політик сталого розвитку, співпраця з НУО, участь громад). Окрему увагу слід приділити індикаторам, які здатні оцінити збалансованість між кількістю туристів та ємністю інфраструктури - скільки людей може прийняти курорт без погіршення екологічного стану чи перевантаження медичних закладів.

Особливістю методики слід зазначити її орієнтацією на порівняльний аналіз, вона дозволяє оцінити ефективність у динаміці в порівнянні з іншими регіонами, країнами, територіями. Ці особливості роблять її зручною для прийняття рішень на національному та муніципальному рівнях [54].

Розглянувши рекомендації ETIS, SF-MST та OECD треба виокремити групу найбільш значущих показників, які дозволяють робити всебічну оцінку ефективності ЛОТ.

1. Економічні показники:

- дохід від реалізації послуг - загальний обсяг надходжень від туристичних, медичних, супутніх послуг;
- середній чек (на одного туриста) - може дозволити оцінити купівельну спроможність цільової аудиторії;
- зайнятість - кількість робочих місць, створених у сфері ЛОТ.

2. Інфраструктурні показники:

- коефіцієнт завантаженості ліжко-місць - індикатор ефективності використання об'єктів розміщення;
- середня тривалість перебування - тривалість перебування одного туриста, що корелює з обсягами спожитих послуг;
- рівень сертифікації закладів (екологічні стандарти, SO, Green Key тощо).

3. Соціально-поведінкові:

- індекс задоволеності туристів - оцінки сервісу, повторні візити, відгуки;

- частка повторних відвідувань - вказує на лояльність клієнтів;

- інклюзивність - доступність послуг для осіб з інвалідністю, осіб похилого віку.

4. Екологічні:

- споживання води й енергії;

- рівень утилізації та сортування відходів;

- ступінь дотримання санітарних, протиепідемічних норм.

Комбінація приведених показників може дозволити не тільки зафіксувати факт функціонування ЛОТ, а також оцінити такі його аспекти як стратегію, екологічну чутливість, соціальну відповідальність та економічну життєздатність.

Загалом, оцінювання ефективності використання природних ресурсів та інфраструктури в ЛОТ потребує системного підходу, який виходить за межі суто економічних критеріїв. У сучасних реаліях дедалі важливішим стають такі аспекти як екологічна сталість, якість надання послуг та соціальний вплив туризму на місцеві громади.

Впровадження вище розглянутих методик в Україні може стати доволі дієвим кроком до підвищення конкурентоспроможності ЛОТ, розвитку регіонів та збереження природного потенціалу.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ТА ІНФРАСТРУКТУРИ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Оцінка природно-рекреаційного потенціалу для розвитку лікувально оздоровчого туризму

Станом на 2024 рік, на території України існує понад 500 джерел мінеральних вод різного хімічного складу та фізичних властивостей. Основні їх родовища зосереджені в Карпатському регіоні (Трускавець, Східниця, Моршин), на Поділлі (Хмільник), у Полтавській області (Миргород), та на Закарпатті (Косино). Офіційно, до Державного кадастру природних лікувальних ресурсів внесена інформація про 464 природні джерела мінеральної води, з них: 80 джерел використовують 50 курортів, 20 бальнеолікарень, 40 заводів лікувально-столових вод. [7]. Мінеральні води України класифікуються зі вмістом основних компонентів, а саме: гідрокарбонатні, сульфатні, хлоридні. А також за рівнем мінералізації: слабомінералізовані (до 2 г/л), середньої мінералізації (2-10 г/л), високої мінералізації (понад 10 г/л). Основні напрямки лікування перерахованими водами, це: захворювання шлунково-кишкового тракту, опорно-рухового апарату, серцево-судинної та нервової систем. Родовища мінеральної води в Україні поділяють на бальнеологічні, лікувально-питні та бальнеологічні/лікувально-питні. Згідно з даними які представлені у діаграмі (рис.1.1), в Україні переважно родовища бальнеологічного типу, їх кількість сягає 39,47% від загальної кількості, це може свідчити про потенціал у розвитку бальнеологічного туризму в країні. Частка родовищ питного типу становить 23,68%, що свідчить про їх важливість у формуванні пропозицій для медичних і рекреаційних програм, які можуть бути спрямовані як на внутрішній ринок, так і на залучення іноземних туристів. Водночас, комбіновані родовища

лікувально-питних/бальнеологічних вод складають 36,84% від загальної кількості, що говорить про високу універсальність їхнього використання у практиці профілактики, реабілітації та лікування широкого спектру захворювань [24].

■ Бальнеологічна, ■ Лікувально-питна, та ■ Лікувально-питна/ Бальнеологічна

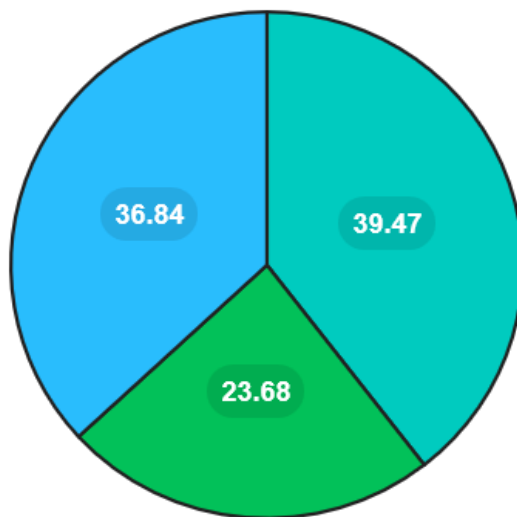

Рис. 1.1. Розподіл родовищ мінеральних вод України за типом. Джерело: [24].

Незважаючи на багаті мінеральні ресурси України, вітчизняні джерела ще мають багато не розкритого потенціалу щоб активно вийти на Європейський ринок.

Фактично, з майже 500 відомих джерел, безпосередньо активними треба вважати лише близько 80 (що лише 20% від загальної кількості), решта є використаним резервом. У числовому вимірі загальний потенціал гідромінеральних ресурсів використовується слабо, середньодобовий відбір мінеральних вод в Україні становить менше 10% від затверджених експлуатаційних запасів. За оцінками фахівців санаторно-курортним заклади наразі освоєно приблизно 8% розвіданих запасів мінеральних вод, що є катастрофічно недостатньо, для розкриття їх потенціалу, бо 90% наявного обсягу фактично лишається невикористаним [15]. Отже, гідро-мінеральний потенціал України реалізований лише частково, і існують широкі можливості для нарощування видобутку мінеральних вод. Рациональне залучення більшої

кількості не активного обсягу гідро-ресурсу могло б суттєво розширити лікувально-оздоровчу інфраструктуру країни.

Проте, вітчизняний ринок починаючи з 2013 року показує суттєве зростання у обсягах виробництва мінеральної води (рис.1.2). У 2018 році показник сягнув 128,4 млн доларів, що на 117,9% перевищує обсяги у 2017 році. В 2019 році цей показник склав 140 млн доларів, у 2020 році - 150 млн доларів, у 2021 році - 160 млн доларів, у 2022 році - 170 млн доларів, а в 2023 році обсяг ринку досяг вже 180 млн доларів. За прогнозами, у 2024 році ринок може перевищити 190 млн доларів [37].

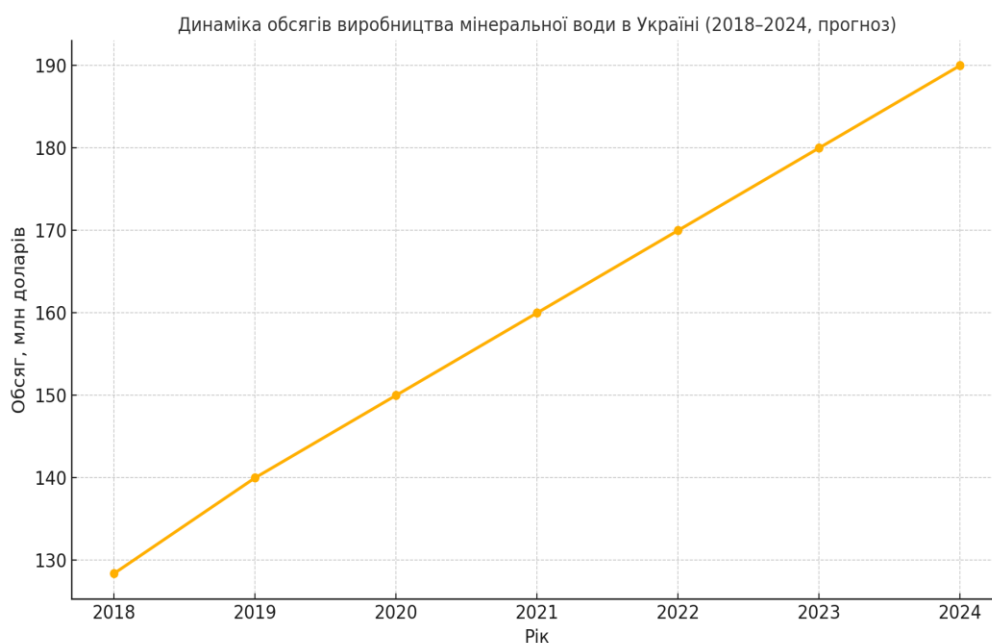

Рис. 1.2. Динаміка обсягів виробництва мінеральної води в Україні з 2018 року. Джерело: [37]

Україна є одним із лідерів Європи за кількістю та якістю родовищ лікувальних грязей. Загалом, станом на 2024 рік, в Україні функціонує понад 100 родовищ лікувальних грязей. Основні їх родовища зосереджені в південних та південно-західних регіонах країни, зокрема в Одеській, Херсонській, Миколаївській, Запорізькій та Донецькій областях. Найбільш відомими є Куяльницьке, Хаджибеївське, Теслугівське, Сакське, Чокракське, Сиваське та Бердянське родовища, вони мають доволі значні запаси пелоїдів, які відомі своїми лікувальними властивостями [22].

Зокрема, лікувальні грязі України багаті на такі мікроелементи як: йод, бром, мідь, цинк, залізо, кремній, марганець, фтор, та мікроорганізми концентрація яких становить від 2 до 5% маси грязі. Основні лікувальні грязі країни класифікуються за походженням та складом на:

- мулові сульфідні грязі - утворюються в солоних водоймах, містять сірководень, залізо, кальцій, натрій, йод, бром. Основне місце видобутку: родовища “Куяльницьке”, “Сакське”, “Чокрацьке”;
- сапропелеві грязі - формуються в прісноводних водоймах, багаті на органічні речовини, водорості, мікроелементи. Основне місце видобутку: “Шацькі озера”;
- торф'яні грязі - утворюються в болотистих місцевостях, містять гумінові кислоти, мінерали, органічні речовини. Основне місце видобутку: “Семереньки”, “Любінь Великий” [20].

Особливу увагу у питанні ресурсів лікувальних грязей в Україні слід приділити Львівському регіону. Він характеризується значним потенціалом щодо використання торфових пелоїдів у сфері ЛОТ. З дев'яти виявлених родовищ торф'яних грязей на території області, вісім розглядаються як перспективні для експлуатації в лікувальних цілях. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 11 грудня 1996 року № 1499 «Про затвердження переліку водних об'єктів, які мають категорію лікувальних», до категорії офіційно визнаних лікувальних об'єктів входять шість родовищ торф'яних грязей Львівщини. Зокрема, до таких належать Немирівське родовище з орієнтовними запасами 40 тис. м³, Шклівське – 36 тис. м³, Нинове – 26 тис. м³, Великолюбінське – 99 тис. м³, Оболонське – 200 тис. м³ та Кніселівське, що має найбільші підтверджені обсяги – 1099 тис. м³ [30]. Проте, незважаючи на великі обсяги грязе-ресурсів, їх екологічний стан потребує уваги. Так, згідно з дослідженнями, проведеними в Причорноморських лиманах, таких як Шаболатський (Будакський) лиман, виявлено значне бактеріологічне забруднення пелоїдів, включаючи наявність патогенних мікроорганізмів, що свідчить про необхідність постійного санітарного контролю та впровадження

заходів з очищення та знезараження лікувальних грязей [12]. Питання екологічного стану родовищ стає гостро, через високу адсорбційну здатність лікувальних грязей, що робить їх вразливими до накопичення токсичних речовин, таких як важкі метали та органічні забруднювачі.

Загалом, посідаючи провідне місце Європи у питанні ресурсної бази лікувальних грязей, Україна має значну конкуренцію з такими країнами як Німеччина, Італія. Зокрема, Німеччина налічує понад 350 сертифікованих курортів, близько 200 з яких використовують грязі або термальні джерела в лікувальних цілях. Особливо популярні торф'яні та мулові грязі в таких містах як Баден-Баден, Бад Бухау, Бад Емс. Грязелікування тут інтегроване в систему медичного страхування, що сприяє активному використанню грязей для лікування ревматизму, артриту, захворювань шкіри [48]. Італія, у свою чергу, зосереджує значні ресурси лікувальних грязей у регіоні Абано-Терме, який налічує близько 100 спеціалізованих курортів. Грязі тут формуються на основі термальних сульфідних вод, багатих на сірководень і мінерали. Згідно з даними, у Євганських Альпах щорічно проводиться близько 1,8 млн процедур грязелікування, що свідчить про високу популярність даного методу терапії [57]. Аналогічно до Німеччини, частина процедур фінансується державою, що стимулює лікувальний туризм серед місцевого населення та іноземців. [55].

Незважаючи на конкуренцію з провідними країнами, треба вказати на нерозкритий потенціал України у питанні лікувальних грязей. Так, безпосередньо експлуатуються лише 7 розвіданих ділянок лікувальних грязей з 15. Загалом, зі 100 родовищ України - 57 вважаються перспективними (тобто ще не освоєними) [21]. Найбільші поклади сконцентровані у приморських лиманах, наприклад запаси того ж Тилігульського оцінюються у приблизно 14 млн тонн, але цей ресурс не реалізується повністю, що могло б дати розвиток новим бальнеологічним центрам. Така ситуація не рідкість, це відбувається майже з усіма великими лиманами, як Алібейське (близько 17 млн м³ пелоїдів), Шаганське (15 млн м³) та Хаджибейське (11 млн м³) [28]. Тому на практиці, більша частина розвіданих запасів лікувальних грязей України не реалізовані.

Цей нереалізований потенціал є стратегічним резервом розвитку оздоровчого туризму. У разі розширення мережі сучасних грязелікарень - як на узбережжях лиманів Півдня, так і на базі торфових родовищ Заходу України - вдасться значно збільшити обсяг оздоровчих послуг.

Україна має значну ресурсну базу у сфері кліматотерапії. Основними центрами можна виділити Карпати, Одеську та Херсонську області та Закарпаття.

Карпатський регіон, як типова гірська місцевість, вирізняється вертикальною зональністю клімату та рослинного покриву. Зі збільшенням висоти змінюються не лише температурні умови, а й стабільність метеорологічних показників — добові коливання стають менш вираженими. Атмосфера в цій місцевості надзвичайно чиста та прозора, з високим вмістом негативно заряджених іонів, що сприятливо впливає на організм людини. Крім того, в горах спостерігається більша тривалість сонячного освітлення, інтенсивніше сонячне випромінювання та зростає біологічна активність ультрафіолетового спектра. Такий мікроклімат має оздоровчий вплив: він особливо корисний для людей із захворюваннями органів дихання, серцево-судинної та нервової систем. Свіже повітря, збагачене ефірними сполуками хвойних дерев, позитивно впливає на імунну систему, сприяючи загальному зміцненню здоров'я [39].

Одеська і Херсонська області розташовані в межах степової зони, що характеризується рівнинним рельєфом з висотою 150–250 м над рівнем моря, наявністю яружно-балкової системи та річкових долин. Клімат регіону теплий, із великою кількістю сонячних днів - до 2200 годин на рік, що зумовлено переважанням антициклоніальних погодних умов. Такі фактори створюють сприятливе середовище для цілорічного кліматолікування. Ультрафіолетова радіація в степах має високу біологічну активність у теплий період року, а період УФ-недостатності - короткий. Річна кількість опадів є невеликою - близько 400 мм. Зими тут м'які, з незначними морозами та сильними вітрами. Весна настає рано - заморозки зникають вже у березні-квітні. Літо зазвичай

спекотне й сухе, із температурою, що нерідко перевищує $+35^{\circ}\text{C}$ при низькій відносній вологості (10–25%). Опади переважно короткочасні, зливого характеру, що не забезпечує достатнього зволоження ґрунтів. У таких умовах рекомендується проводити геліо- та аеротерапію, особливо вранці. Степовий клімат позитивно впливає на функціонування дихальної, нервової та серцево-судинної систем. Поєднання степового повітря з м'яким морським кліматом та сольовими аерозолями південного узбережжя створює ідеальні умови для таласотерапії. Осінь у регіоні тепла, подібна до літа, а помітне похолодання настає лише наприкінці листопада [39].

2.2. Дослідження інфраструктури лікувально-оздоровчого туризму

Санаторно-курортні заклади є основною частиною інфраструктури ЛОТ. Станом на 2021 рік в Україні функціонує близько 500 санаторіїв та пансіонатів з лікуванням на 150 тис. ліжко-місць, а також спеціалізована мережа дитячих санаторних закладів, чисельністю 40% від загального обсягу санаторіїв.

Наразі, можна сказати, що український ринок лікувально-оздоровчого туризму перебуває на етапі становлення. Санаторно-курортні заклади розміщені нерівномірно по регіонах країни. Найбільша концентрація таких закладів спостерігалась у тимчасово окупованій Автономній Республіці Крим (18%), а також в Одеській (14%), Донецькій (11%), Херсонській (8%), Запорізькій, Дніпропетровській та Миколаївських областях - 7%. Провідними українськими курортами, які формують санаторно-курортну інфраструктуру України наразі виступають такі відомі оздоровниці як «Миргород», «Хмільник», «Трускавець», «Моршин», Закарпатські термальні курорти, а також прибережні комплекси Одещини [3].

У 2022 році, науковцем А. Помаз-Пономаренко було проведено дослідження, в якому він поділив регіони України за рівнем розвитку послуг які надаються санаторно-курортними закладами на 6 груп. Згідно з дослідженням

фахівця, група 1 - охоплює найбільш розвинені регіони, група 6 - найменш розвинені, результати дослідження представлені у таблиці 2.1 [27].

За даними Центру медичної статистики МОЗ України, якщо брати за увагу тільки санаторії які входять у санаторно-курортну службу управління МОЗ України, на кінець 2020 року ми маємо 72 санаторії (з яких 20 є туберкульозними). Кількість закладів служби має тенденцію до щорічного зниження, так, у 2018 році налічувалось 116 санаторіїв; у 2019 - 111; а саме значне скорочення до 72 відбулося в 2020 році.

Таблиця 2.1

**Розподіл регіонів України за рівнем розвитку ринку послуг
санаторно-курортних закладів [27].**

Група	Регіони
1	Львівська, Одеська
2	м.Київ
3	Вінницька, Запорізька, Полтавська
4	Івано-Франківська, Київська, Харківська
5	Волинська, Донецька, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Хмельницька, Чернівецька
6	Дніпропетровська, Житомирська, Кіровоградська, Луганська, Тернопільська, Херсонська, Черкаська, Чернігівська

Тенденція до зниження кількості санаторіїв зачепила також кадрове питання, загальна кількість штатних посад у 2020 році складала - 10422, порівняно з 2018 р. - 14561 була скорочена в 1,4 рази. Фактична кількість фізичних осіб у вигляді працівників санаторіїв зменшилась в 1,5 рази, порівняно з 2018 р. (12984), у 2020 році загальна кількість становила 8449 працівників. Також зазнала змін якість обслуговування пацієнтів, станом на 2022 рік, санаторно-курортні заклади не були інтегровані в систему стратегічних закупівель медичних послуг через Національну службу здоров'я України (НСЗУ). Це призводить до відсутності єдиних критеріїв оцінки якості

послуг та ускладнює контроль за їх відповідністю сучасним стандартам. Також, свій негативний вклад у ситуацію вносить застаріла матеріально-технічна база, багато санаторіїв мають застаріле обладнання та інфраструктуру, що не відповідає сучасним вимогам до реабілітаційних послуг [14].

Треба зазначити, що не дивлячись на тяжкі умови, з початком війни багато санаторно-курортних закладів України відкрили двері для понад 40 тис переселенців, які забезпечували собі проживання переважно самостійно. Ця ситуація призвела до високої наповненості закладів. Деякі окремі лікувально-профілактичні заклади були призначені для українських військових, які постраждали в боях та потребували термінового лікування та реабілітації [4].

Ще одним чинником, який стримує розвиток санаторно-курортної галузі, як і ЛОТ загалом є проблема недостатнього розвитку транспортної інфраструктури. Більшість місцевих доріг, які мають забезпечувати міжрегіональні зв'язки, перебувають у незадовільному або частково задовільному стані. Відносно краща ситуація спостерігається лише на напрямках до великих міст та прикордонних пунктів пропуску. У гірських районах Карпат через складні геоморфологічні умови технічний стан автодоріг залишається критичним.

Частина транспортних шляхів не пристосована до сучасного транспортного навантаження, що створює потенційну загрозу безпеці дорожнього руху. Залізничний транспорт, як один із найбільш доступних і зручних засобів пересування в Україні, займає важливе місце у структурі внутрішніх туристичних перевезень. Близько 15% пасажирів користуються саме цим видом транспорту. Однак його інфраструктура є нерівномірно розвиненою, зокрема в межах Карпатського туристичного регіону. Основними транзитними напрямками є залізничні гілки Чоп - Батьово - Стрий та Чоп - Ужгород - Самбір, які приймають основну частину пасажирських потоків. Водночас інші маршрути, як-от Батьово - Королево - Тересва - Великий Бичків, мають другорядне значення і не відповідають сучасним технічним вимогам [26].

Починаючи з 2022 року, внаслідок загострення воєнної ситуації, стан дорожньої мережі в Україні суттєво погіршився. Це стало додатковим бар'єром для розвитку внутрішнього туризму, оскільки дістатися до багатьох рекреаційних регіонів стало вкрай проблематично. Велика частина доріг не обслуговується належним чином, а деякі ділянки становлять реальну небезпеку для руху.

Досліджуючи інфраструктуру ЛОТ України, треба звернути увагу й на її стан у провідних туристичних країнах Європи, як наприклад Німеччини, Чехії та Угорщини.

Німеччина є однією з основних провідних країн Європи у сфері лікувально-оздоровчого туризму, поєднуючи багатовікові традиції бальнеології з сучасними медичними технологіями та високим рівнем сервісу. Станом на 2025 рік, країна пропонує понад 350 офіційно визнаних курортів і санаторіїв, які спеціалізуються на профілактиці, реабілітації та відновленні здоров'я [47].

Німеччина має розгалужену мережу курортів, які класифікуються за типами: Heilbad (лікувальні курорти), Luftkurort (курорти з цілющим повітрям), Kneipp Kurort (курорти, що застосовують методи Себастьяна Кнейпа) та Seebad (морські курорти). Серед найвідоміших - Баден-Баден, Вісбаден, Бад-Кіссінген, Бад-Райхенхаль, Бад-Фюссінг та Бад-Емс. Ці заклади пропонують широкий спектр процедур: починаючи класичними бальне-терапевтичними, закінчуючи сучасними медичними програмами, включаючи фізіотерапію, дієтотерапію та психосоматичну реабілітацію. Варто зауважити, що хоча Німеччина має менше оздоровчих закладів ніж Україна, санаторно-курортна інфраструктура Німеччини характеризується більш високим рівнем якості.

Більшість закладів мають сучасне медичне обладнання, кваліфікований персонал та сертифікати відповідності європейським стандартам. Також більш розвинена супутня інфраструктура у вигляді велосипедних маршрутів, пішохідних стежок. Ще однією особливістю є активний розвиток сегменту спа та велнес-готелів, що на вітчизняному ринку ще немає такого економічного ефекту. Так, у 2023 році, ринок медичних спа в Німеччині досяг обсягу 1,205,2

млн доларів і прогнозується його зростання до 3,118,5 млн доларів до 2030 року з середньорічним темпом зростання 14.5% [49].

Станом на 2025 рік в Угорщині функціонують 34 сертифіковані оздоровчі курорти, 98 сертифікованих лікувальних купалень та 40 акредитованих готелів-санаторіїв. Загалом, заклади спеціалізуються на лікуванні опорно-рухового апарату, дерматологічних, гінекологічних, серцево-судинних та респіраторних захворюваннях. Також санаторії пропонують унікальні процедури, як: підводне витягування хребта, та терапія в соляних печерах [46]. За даними 2022 року, 225 купалень пропонували велнес-послуги, а 109 - косметичні процедури, що свідчить про розширення спектру послуг [59]. Фактом модернізації та розвитку інфраструктури санаторіїв Угорщини є отримання у 2024 році міжнародних нагород World Spa Awards, що дає зрозуміти намір країни в активну інвестицію у заклади.

Станом на 2023 рік у Чехії функціонує 38 курортів, з яких 14 мають спеціалізовані санаторно-курортні заклади для дітей. Основні природні лікувальні фактори включають мінеральні та термальні води (24 бальнеологічні курорти), лікувальні грязі (10 курортів) та кліматичні умови (2 кліматичні курорти). Найвідоміші курорти: Карлові Вари, Маріанські Лазні, Лугачовіце, Тепліце, Янске Лазне, Велке Лосіни, Аквафорум та Aqualand Moravia.

Згідно з даними, у 2023 році загальна кількість відвідувачів санаторно-курортних закладів Чехії склала 925,9 тис. осіб, це свідчить про те, що країна впевнено почала відновлюватися після пандемії COVID-19. А середня тривалість перебування на курортах становила 6,9 ночі, при цьому іноземні туристи залишилися в середньому на 8,4 ночі, а місцеві - на 4,8 ночі [33]. На даний час Чехія активно розробляє Стратегію розвитку туризму на 2021-2030 роки, згідно з нею уряд країни інвестує в оновлення медичних закладів та курортної інфраструктури, що включає:

- впровадження новітніх медичних технологій у практику
- розширення спектру реабілітаційних послуг
- покращення умов перебування пацієнтів

- підвищення кваліфікації медичного персоналу

Заходи напряду спрямовані на покращення й без цього високої якості обслуговування [53].

2.3. SWOT-аналіз та перспективи розвитку галузі

Після 2020 року лікувально-оздоровчий туризм України опинився під впливом багатьох викликів, як пандемія COVID-19, так і повномасштабна війна починаючи з 2022 року. Незважаючи на це, галузь зберігає значний потенціал та стратегічне значення. Для виявлення перспектив та подальшого розвитку ЛОТ треба провести SWOT-аналіз.

Досліджуючи стан ЛОТ в Україні, треба визначити основні сильні сторони, які грають ключовий фактор у розвитку цього напрямку туризму на вітчизняному ринку.

Унікальні природні ресурси. Україна володіє одним із найкращих у Європі лікувально-оздоровчих природних потенціалів - це морське узбережжя, мінеральні джерела (гарячі, теплі та холодні), родовища лікувальних грязей, ліси, озера, гори. Настільки унікальний природний потенціал створює передумови для розвитку різних видів оздоровчих програм і курортології [34].

Мережа курортів і санаторіїв. У нашій країні сформована широка мережа санаторно-курортних закладів у декількох регіонах. Наразі за офіційними даними ДАРТ налічується 38 курортних територій, з яких 7 мають статус курортів державного значення. Історично провідними є два макрорегіони - Карпатський і Причорноморський, на які припадає переважна частка місць у санаторіях країни. Практично кожен регіон має свої унікальні лікувальні фактори - від бальнеологічних вод до кліматичних і фітотерапевтичних ресурсів, що дозволяє пропонувати різноманітні профілі оздоровлення (серцево-судинні захворювання, опорно-руховий апарат, органи травлення тощо). Розгалужена інфраструктура (санаторії, профілакторії, СПА-готелі) до

війни забезпечувала значну місткість і різноманіття оздоровчих послуг для внутрішніх і іноземних відвідувачів [6].

Низька вартість послуг (цінова конкурентність). Вітчизняні курорти традиційно пропонують дешеві ціни на послуги та проживання порівняно з західноєвропейськими. Здебільшого, це пов'язано з відносно низькими витратами на персонал та ресурси, що є ключовою перевагою у боротьбі за бюджетного споживача. Як приклад, на досвіді Литви можна зрозуміти, що поєднання високої якості медичного обслуговування з нижчою, ніж у Західній Європі, ціною робить країну привабливою для іноземних пацієнтів [8].

Підвищення уваги до здоров'я. Вітчизняне суспільство закріпило курортне лікування ще з радянських часів, тому для певних категорій населення це є звичним елементом щорічного відпочинку. Попит на оздоровлення зростає щорічно, особливо з огляду на старіння населення та потребу у реабілітації після хвороб. Як приклад, після пандемії COVID-19 багато українців шукають можливості відновити здоров'я на курортах; у відповідь більшість закладів Львівщини розробили професійні програми постковідної реабілітації та зміцнення імунітету.

Проте, не дивлячись на можливості завдяки яким український ЛОТ може покращити ситуацію з розвитком галузі, є і слабкі сторони, які зупиняють її розвиток в нашій країні.

Насамперед це застаріла інфраструктура та матеріальна база. Більшість курортів потребують модернізації. Як було зазначено, на території України діє 38 курортних територій, проте 31 з них була заснована ще за радянських часів і досі не отримала сучасного розвитку та статусу [6]. Матеріально-технічна база багатьох санаторіїв морально та фізично застаріла: будівлі, лікувальне обладнання і номерний фонд не повністю відповідають сучасним стандартам. Обмежені інвестиції останніх десятиліть призвели до того, що частина оздоровчих закладів втратила конкурентність у сервісі та комфорті розміщення. Наприклад, ще до війни зазначалося, що вдосконалення санаторно-курортного

комплексу є нагальним пріоритетом розвитку туризму, але досі не було реалізовано.

Нестабільна ситуація безпеки та втрата територій. Повномасштабна війна спричинила пряму шкоду курортному потенціалу України. Деякі регіони з цінними лікувальними ресурсами опинилися в зоні бойових дій чи окупації. З 38 курортів країни 11 наразі тимчасово окуповані [6], (зокрема, частина Причорномор'я, Приазов'я, Приазовські лимани та інші території). Військові дії призвели до руйнування інфраструктури, транспортної логістики, а головне – до різкого спаду туристичних потоків [31]. До війни іноземний потік на українські курорти був незначним і становив переважно гостей з пострадянських країн; інтеграція в західний ринок медичного туризму тільки починалася. Наразі цей процес перервано, і іміджеві втрати галузі є суттєвими.

Недосконалість нормативно-організаційної бази. Станом на 2021 рік законодавство у сфері курортів було застарілим, інвестиційний клімат – не сприятливим. Лише останнім часом держава взялася за оновлення закону «Про курорти» і перегляд підходів до управління галуззю [6]. Роки недостатньої уваги з боку держави призвели до відсутності чітких стандартів і вимог до санаторно-курортних послуг, нерівномірної класифікації закладів. Бракує сучасної статистики та досліджень ринку, що ускладнює стратегічне планування. Відсутність значних державних програм розвитку чи підтримки (до війни) теж можна віднести до слабких сторін. Приватні інвестори не поспішали вкладати кошти через тривалий термін окупності та високі ризики. Наразі, в умовах війни, нормативне регулювання і підтримка галузі ускладнені, хоча й зростає розуміння їхньої важливості.

Не менш важливими елементами у SWOT-аналізі є визначення можливостей розвитку галузі та загроз для неї. До основних можливостей ЛОТ в Україні треба віднести такі як:

- реабілітація після війни та пандемії. Внаслідок війни зросла потреба в реабілітації - як серед військових, так і цивільних. Україна формує сучасну

систему відновлення здоров'я на основі світових стандартів, і курорти можуть стати її частиною, особливо для фізичної та психологічної реабілітації;

- державна підтримка та законодавчі ініціативи. Уряд країни має наміри активізувати розвиток курортів та переосмислити законодавство, задля створення привабливих умов для інвесторів. Як відомо, у рамках відбудови передбачаються програми підтримки, дотації та гранти на модернізацію об'єктів [31];

- іноземні інвестиції та допомога. Очікується, що післявоєнна відбудова може базуватися на грантах і кредитах від міжнародних організацій. Успішні приклади відновлення курортної інфраструктури після конфліктів (як приклад Хорватія) доводять ефективність такого підходу [31].

До основних загроз для галузі ЛОТ в Україні можна відмітити:

- головною загрозою залишається невизначеність із безпекою. Тривала війна, ризики мінування, екологічні наслідки та психологічні бар'єри стримують розвиток туризму. Навіть після миру країна потребуватиме часу для відновлення іміджу;

- економічна нестабільність в країні. З 2022 року, ВВП України впав на понад 30% [31]. Це сильно зменшило купівельну спроможність населення. Відпочинок у санаторіях став недоступним для багатьох. Курорти відчують брак коштів на утримання, зарплати, оновлення бази. Інфляція, енергетична криза та вартість імпортного обладнання лише погіршують економічну ситуацію;

- конкуренція з боку потужних країн у цій галузі. А саме Чехія, Німеччина та Угорщина. Ці країни мають страхову підтримку, інвестують у промоцію й сервіс. Українським курортам після війни доведеться заново виборювати довіру клієнтів і місце на ринку;

- кадровий дефіцит. Через війну спостерігається відчутлива міграція медичних і туристичних фахівців. Молоді люди уникають галузі через фактор нестабільності. Україна не має достатньо нових фахівців у реабілітації та

курортології, на відміну від країн ЄС. Без професіоналів буде складно відновити якісні послуги навіть після відбудови інфраструктури.

Загалом, SWOT-аналіз досліджуваної теми представлено у табл. 2.2

Для визначення векторів післякризового розвитку доцільно вивчити досвід країн, які досягли успіху у сфері лікувально-оздоровчого туризму. Європейські сусіди України - зокрема Чехія, Німеччина, Угорщина - мають давні курортні традиції та сучасні моделі ведення цього бізнесу. Дослідивши цей досвід, можна адаптувати деякі моменти з нього на вітчизняний ринок.

Таблиця 2.2

SWOT-аналіз ЛОТ України. Джерело: складено автором.

Сильні сторони	Слабкі сторони
Унікальні природні ресурси. Мережа курортів і санаторіїв. Низька вартість послуг (цінова конкурентність). Підвищення уваги до здоров'я.	Застаріла інфраструктура та матеріальна база. Нестабільна ситуація безпеки та втрата територій. Недосконалість нормативно-організаційної бази.
Можливості	Загрози
Реабілітація після війни та пандемії. Державна підтримка та законодавчі ініціативи. Іноземні інвестиції та допомога.	Невизначеність із безпекою. Економічна нестабільність в країні. Конкуренція з боку потужних країн у цій галузі. Кадровий дефіцит.

Чехія має 35 курортних місцевостей, такі як Карлові Вари, Маріанські Лазні, Франтишкові Лазні, які стали світовим брендом. Головним секретом успіху країни є поєднання багатовікової традиції бальнеології та сучасного підходу до сервісу. Курорти пропонують високоякісне медичне

обслуговування, лікування мінеральними водами, сучасні СПА-процедури. Одним з важливих факторів є тенденція покривання лікувальних програм через систему медичного страхування Чехії, що доцільно було ввести в Україні.

Також корисним є досвід Чехії у брендингу курортів, сертифікації природних вод та залученні міжнародних клієнтів. Адаптація цього досвіду могла б означати активне просування українських курортів на зовнішніх ринках і запровадження державно-приватного партнерства в їх розвитку.

Німеччина як європейський лідер за кількістю і відвідуваністю оздоровчих курортів також може допомогти з впровадженням нового досвіду у ЛОТ України. Німецькі термальні курорти та курортні клініки відомі ефективністю лікування різноманітних недуг шляхом клімату та бальнеотерапії. Система побудована так, що лікарі можуть виписувати пацієнтам так званий “*Kur*” - курс лікування в санаторії - і його оплачує страхова компанія. Повне інтегрування курортного лікування в систему охорони здоров'я - важлива перевага Німеччини. Також німецькі стандарти акредитації курортів дуже високі: кожен санаторій спеціалізується на певних захворюваннях, ведеться статистика успішності терапії, застосовується найновіше обладнання. Для України німецький досвід демонструє цінність медичної сертифікації та спеціалізації курортів, а також необхідність налагодити співпрацю зі страховими компаніями та медичною системою.

Щодо секрету успіху Угорського wellness-туризму, то все простіше ніж здається, це комплексний підхід, який поєднує розвинену інфраструктуру з історичних колоритом та активним маркетинговим розвитком на міжнародній арені. Ще одна риса - орієнтація на широкий сегмент клієнтів: від бюджетних міських купалень до елітних лікувальних курортів на озерах Хевіз чи Харкань. Угорщина також робить ставку на подієвий туризм (фестивалі вина в курортних регіонах, свята купалень), що доповнює оздоровчу складову. Результат – велнес-туризм є одним із стовпів туристичної галузі: за десятиріччя 2010–2020 років Угорщина накопичила понад 1,1 млрд туристичних ночівель, з яких 44,5% припали на спа-туристів [58]. Для України приклад Угорщини

цікавий у плані поєднання лікування і розваг: створення при курортах аквапарків, сімейних розважальних зон може розширити аудиторію (привабити молодь, сім'ї з дітьми). Також варто перейняти досвід державного промоушену: угорські туризм-офіси цілеспрямовано рекламують свої термальні бани за кордоном, що варто робити і Україні щодо своїх брендів курортів (наприклад, Трускавця або Миргорода).

Загалом, зарубіжний досвід підказує кілька спільних елементів успіху: сучасна інфраструктура, інтеграція з медициною, державна підтримка, брендинг, фокус на унікальних лікувальних чинниках. Важливо адаптувати ці підходи, бо це пріоритетне завдання для післявоєнного розвитку лікувального туризму в Україні.

Беручи за основу проведений аналіз, та враховуючи досвід інших країн, можна сформулювати чіткі рекомендації для розвитку ЛОТ України в повоєнний період.

Насамперед важливо модернізувати інфраструктуру та відновити курорти, це передбачає реконструкцію пошкоджених і застарілих санаторно-курортних закладів, оновлення номерного фонду, лікувальної бази та інженерних мереж. Інфраструктурні проекти повинні відповідати сучасним стандартам безбарєрності, енергоефективності та комфорту. Важливо створити нові реабілітаційні центри в регіонах із природно курортним потенціалом (Трускавець, Миргород, Закарпаття), використовуючи міжнародну фінансову допомогу - гранти, кредити, державні інвестиції [31].

Залучити інвестиції та державно-приватне партнерство, бо це є ефективним механізмом розвитку для сприяння приватному інвестуванню через законодавчі зміни, прозорий розподіл земель під рекреаційні проекти, податкові стимули та залучення іноземного капіталу. Уряд має просувати курортні проекти на міжнародних інвестиційних платформах, співпрацювати з міжнародними фінансовими інституціями (ЄБРР, Світовий банк).

Впровадити міжнародні стандарти якості, які можуть дати підвищення конкурентоспроможності курортів. Особливо важлива гармонізація з

європейськими нормами, зокрема сертифікація за TEMOS, ESPA. Доцільно впроваджувати класифікацію закладів за типом послуг (Clinic Spa, Wellness Resort), а також інвестувати в підготовку кадрів: лікарів-реабілітологів, курортологів, SPA-менеджерів, зокрема із залученням іноземних експертів [34].

Маркетинг та міжнародне просування, як ребрендинг галузі, для створення національного образу («Health Ukraine»), участі у міжнародних туристичних виставках, запуску багатомовного онлайн-порталу, активної цифрової присутності (санаторії на booking-платформах, мобільні додатки), співпраці з українськими посольствами та культурними центрами.

Інтеграція з системою охорони здоров'я розвиток можливий лише за умови інтеграції з НСЗУ та приватним страховим сектором. Доцільно запровадити систему медичних направлень у курорти, розробити страхові продукти, які будуть покривати санаторне лікування (наприклад страховка покриває 7-10 днів реабілітації після операції в конкретному санаторії) , а також залучати міжнародних медичних асистансів до скеровування іноземних пацієнтів.

РОЗДІЛ 3

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ТА ІНФРАСТРУКТУРИ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1. Впровадження інформаційних технологій у лікувально-оздоровчий туризм

У сфері ЛОТ насамперед важливо забезпечувати якісне та доступне медичне обслуговування для стабільного економічного розвитку та загальної якості життя громадян. Незважаючи на наявні технологічні ресурси ЛОТ України, все ще існують значні прогалини у доступі до надання якісних медичних послуг. Саме цей вид ресурсів має значним образом покривати недоліки у питанні забезпечення медичної допомоги. Інновації мають своє місце у різних аспектах, як от: розроблення ліків, надання нових видів медичної допомоги та організація бізнес-моделі лікувально-оздоровчих послуг. За останні десятиліття патенти на медичні технології стають все більш чисельними та зростають швидше, ніж фармацевтичні.

Впровадження ІТ у ЛОТ загалом є важливим кроком у модернізації лікування та надання послуг, це дасть змогу підвищити ефективність роботи закладів та забезпечити доступність послуг для більш широкого кола споживачів, зменшити витрати часу та ресурсів на адміністрування. Найголовніше що модернізація оздоровчої сфери сприяє підвищенню привабливості курортів для іноземних туристів, що може дати змогу розширити вітчизняний ринок на більшу аудиторію.

У першу чергу слід розглянути ситуацію навколо наявних способів впровадження інформаційних технологій (ІТ) у сферу ЛОТ. Так, на глобальному рівні набувають поширеності персоналізовані оздоровчі технології. Наприклад, у сфері wellness-туризму популярні wearable-пристрої (носимі датчики) та мобільні додатки, які можуть відстежувати показники

здоров'я людини у режимі реального часу, до них відносяться показники рівня стресу, якості сну, фізичної активності та багато інших. Гаджети мають можливість зв'язку з програмами відпочинку, допомагаючи як туристам так і фахівцям коригувати оздоровчі процедури на основі зібраних даних пристрою. Таку систему активно пропонують курорти Швейцарії типу Chenot Palace, де гостям пропонують цілий тиждень «digital detox & health»: у якому під наглядом лікарів вони користуються найсучаснішими технологіями для відновлення здоров'я, починаючи з трекерів стану організму до гіпербаричних камер та фотобіомодуляції. На іноземному ринку лікувально-оздоровчих послуг доволі часто запроваджують повні діагностичні обстеження для туристів, як: генетичні тести, аналізи метаболізму та інші високотехнологічні процедури які стали майже невід'ємливою частиною турпакетів [60].

Також значний вклад у розвиток технологій ЛОТ вносять популярні в останні роки послуги ШІ (штучний інтелект), від автоматизованого перекладу та підбору індивідуальних програм лікування до роботизованих хірургічних систем. Відомі у світі Ізраїльські клініки, активно застосовують ШІ для діагностики та підбору терапій для клієнтів, це дуже приваблює іноземних пацієнтів через доволі точні та швидкі результати. Ще одним ноу-хау є впровадження віртуальної реальності деякими курортами та клініками, пацієнт може здійснити віртуальний тур клінікою чи санаторієм, «приміряти» на собі процедуру та заздалегідь підготуватися психологічно [51].

Сучасні технології знаходять місце також поруч з культурними традиціями, так у Чехії та Угорщині, країнах з давніми традиціями бальнеологічного туризму - історичні купальні також були затронуті модернізацією, впроваджуються електронні системи запису на процедури, інформаційні кіоски, безготівкові браслети для гостей, що виступають водночас ключем від номеру і медичною картою. Угорщина взагалі є регіональним лідером e-health: за опитуваннями ЄС, 91% угорців визнають цифровізацію охорони здоров'я дуже важливою (проти ~80% у більшості країн) [50].

Варто зазначити актуальність впровадження технологій у сфері оздоровлення та медичних послуг. Так на прикладі Китаю, який першим відчув наслідки пандемії COVID-19, влада якого підтримала галузь нормативно через різкий підвищений обсяг на телемедичні послуги, який зріс на 164%.

Визначивши тенденції світу у впровадженні ІТ у ЛОТ, треба також визначити стан та перспективи їх функціонування в Україні. Для вітчизняного ринку впровадження ІТ у медичний та оздоровчий туризм є нагальною потребою, яка зумовлена світовими тенденціями та локальними викликами країни. Міжнародна практика модернізації дає змогу зрозуміти, що цифровізація підвищує конкурентоспроможність туристичних дестинацій, розширює їх можливості залучення клієнтів і підвищує якість послуг. Туристична галузь України після пандемії та в умовах повоєнного відновлення вимагає нових підходів, традиційні санаторно-курортні заклади мають перейти від застарілих моделей та програм обслуговування до більш інноваційних, щоб утримати туристичні потоки та залучити нові. Дослідження українських науковців наголошують, що продумане впровадження передового світового досвіду у сфері цифрових технологій дозволить нашій туристичній галузі реалізувати якісно нові стратегії розвитку [5]. Зокрема, інтеграція сучасного цифрового контенту і платформ допоможе створити сучасний санаторно-курортний комплекс з розвиненою матеріально-технічною базою та інноваційними послугами.

Загалом, наша держава вже має низку розвинених ІТ у сфері медичних послуг, як от запущена у 2020-2023 роках система eHealth (яка вже має понад 37 млн електронних медичних записів пацієнтів та тисячі установ) - программа стала основою для масового обліку послуг та забезпечення наступності лікування [43]. Також запроваджено електронні рецепти, створений мобільний застосунок Дія для доступу до медичних документів, та розпочато проекти теле-реабілітації. Зокрема, є факти розробки хмарних платформ теле-реабілітації для онкохворих пацієнтів, що дають змогу пацієнтам продовжувати відновлення дистанційно. У сфері саме оздоровчого туризму має місце концепт

«Smart-туризм України», який передбачає цифровізацію всіх етапів мандрівки - від його планування до перебування [5].

Загалом, з урахуванням світового досвіду та поточних реформ у сфері ЛОТ в Україні, треба виділити кілька важливих кроків впровадження ІТ у вітчизняні санаторно-курортні заклади, які можуть позитивно вплинути на процес модернізації послуг у оздоровчому туризмі.

По-перше, це створення єдиної цифрової платформи санаторно-курортних послуг. Доцільно створити всеукраїнську платформу, яка може об'єднати інформації з усіх санаторіїв, та відображати їх профілі лікування, послуг, ціни та наявність вільних місць. Система може допомогти клієнтам незалежно від місця перебування легко знаходити та бронювати путівки онлайн. Вона повинна надавати миттєве підтвердження та інтегруватися з сплатою та обліком пацієнтів. На думку українських науковців, впровадження онлайн бронювання є основним пріоритетним напрямком інноваційного розвитку санаторно-курортної галузі в Україні [23].

По-друге, створення електронної медичної картки пацієнта санаторію. Кожен санаторно-курортний заклад повинен мати свою електронну систему ведення медичних записів клієнтів. З точки зору зручності, доцільно було б під'єднати систему до вже існуючої системи eHealth, для того, щоб інформація з картки клієнта була доступна як лікарям санаторію, так і особистому лікарю пацієнта. Це допоможе забезпечити наступність лікування: результати діагностики і процедур у санаторії будуть зберігатися в єдиній базі, а пацієнт може при потребі поділитися ними зі своїм сімейним лікарем. Також, такий вид карток допоможе упростити внутрішню роботу санаторіїв, починаючи від призначення процедур, закінчуючи моніторингом прогресу оздоровлення. Впровадження такого рішення відповідає міжнародним трендам захисту даних і персоналізації послуг - з використанням блокчейн-технологій для безпеки та смарт-контрактів для автоматизації розрахунків, що вже тестуються у сфері медичного туризму світу [51].

По-третє, треба розвивати телемедицину та телереабілітацію на курортах. Санаторії України могли б стати не лише осередком очного оздоровлення, а й внести елементи дистанційного. Важливо запровадити попередні онлайн-консультації для клієнтів, перед приїздом на курорт відвідувач зможе дистанційно проконсультуватися з лікарем санаторію, надіслати йому виписки, та отримати план лікування. Насамперед це особливо цінні для іноземних туристів, які зможуть заощадити час і краще підготуватися до поїздки. Також, вже після закінчення путівки можна запропонувати пацієнту дистанційний супровід в який може входити: контроль стану, нагадування про вправи чи дієту, відповіді на запитання, реалізація може відбуватися як по відео дзвінку так і в чатах. Така модель вже має активне розповсюдження у провідних клініках світу, та рекомендує себе через підвищення лояльності клієнтів [51].

Також, для певних категорій пацієнтів можна організувати телереабілітацію, частину процедур та спостережень перевести в онйлан-формат. Як вже зазначалось, в нашій країні вже ведуться розробки хмарних платформ для теле реабілітації онко пацієнтів - зважаючи на сучасний хід справ ці напрацювання можна масштабувати на санаторії для реабілітації воїнів, пацієнтів із травмами тощо.

3.2. Рекомендації щодо підвищення ефективності функціонування інфраструктури лікувально-оздоровчого туризму

Як було досліджено інфраструктура лікувально-оздоровчого туризму України історично сформувалась навколо санаторно-курортних закладів, проте її стан виявляє низку проблем які заважають активному розвитку сфери.

Для розуміння механізмів підвищення ефективності функціонування вітчизняної інфраструктури в оздоровчій сфері треба акцентувати уваги на основних її проблемах. До них відносяться наступні:

Застаріла матеріально-технічна база. Доволі значна кількість оздоровчих закладів має зношені основні фонди, будівлі, обладнання, які вже морально та

фізично застарілі. Ця ситуація призводить до низької якості послуг які отримують туристи та слабку конкурентоспроможність закладів. Середня заповнюваність закладів в останні роки становила близько 20-30% від максимальної потужності [9].

Недостатнє фінансування та підтримка. Після переходу до ринкової економіки державна підтримка санаторно-курортної галузі значно скоротилася. Став майже відсутній ефективний державний механізм розвитку закладів ЛОТ. Державні програми зазвичай не забезпечували достатніх інвестицій у модернізацію інфраструктури, тому як наслідок цього, багато об'єктів функціонують без капітального ремонту десятиліттями [9].

Обмежена доступність та транспортне сполучення. Як було вже зазначено у другому розділі, якість дорожньої та транспортної інфраструктури сполучень курортних зон залишається у незадовільному стані. У багатьох випадках це призводить до ускладнення доступу туристів до санаторіїв та рекреаційних зон, особливо це відноситься до гірських ландшафтів Карпат. Звісно це знижує привабливість внутрішнього туризму через створення логістичних бар'єрів, та заважає роботі закладу [9].

Маркетингові та управлінські недоліки. Значна кількість закладів не мають сучасного маркетингового просування, через недостатню розвиненість менеджменту. Відсутність належного маркетингового забезпечення призводить до того, що потенційні клієнти - як українські туристи, так і іноземці - часто погано обізнані про можливості лікувально-оздоровчого туризму України. Саме слабкий професійний рівень управління та застарілі бізнес-моделі не дають гнучко реагувати на виклики сучасного ринку [9].

Висока вартість та соціальна недоступність. Останні десятиліття існує тенденція до зростання цін на санаторно-курортні послуги, що відобразилось на купівельну спроможність населення яке бажає оздоровитися. Зниження платоспроможності населення, особливо у посткризові та воєнні періоди, призвело до скорочення внутрішнього потоку відпочивальників. Тому навіть ті

заклади які мають високо кваліфікований персонал та унікальні методики оздоровлення зачасти не можуть привабити клієнтів [9].

Враховуючи вище перелічені проблеми, важливо сформувати особливий комплекс заходів для їх подолання на трьох рівнях - оперативному, тактичному та стратегічному.

Оперативні заходи (короткострокові). Найближча перспектива має бути зосереджена на відновлення базової інфраструктури, та забезпечення безперервної роботи діючих закладів. Насамперед експерти наголошують на першочергове післявоєнне відновлення інфраструктури туристичної галузі [18]. Це стосується відносно безпечних регіонів як Карпати, Львівщина, Закарпаття, частина Вінниччини та Хмельниччини. Необхідно оперативно інвестувати в ремонт доріг до курортів, відновлення інженерних мереж санаторіїв та підвищення рівня санітарної безпеки територій. Оперативні заходи також стосуються менеджменту та сервісу, треба почати проведення навчань для персоналу, впровадити протоколи гостинності за міжнародними стандартами. Це може швидко підвищити якість обслуговування без значних капіталовкладень.

Тактичні заходи (середньострокові). Протягом принаймні 3 років з початку відновлення треба зосередитися на структурних перетвореннях та маркетингових ініціативах. Важливим кроком може стати перехід на кластерну модель розвитку курортних регіонів. За думкою вітчизняних науковців, як Жидяк О.Р, Вівчарук О.М та Фурсіни О.В саме формування куротно-рекреаційних кластерів - тобто об'єднання за географічним принципом групи взаємопов'язаних виробників рекреаційних послуг і суміжних підприємств здатне підвищити конкурентоспроможність санаторно-курортного комплексу [9]. У рамках кластерів громади Карпатського регіону, Закарпаття чи Поділля можуть спільно просувати туристичний бренд, кооперувати зусилля для залучення інвестицій та розробки нових продуктів (наприклад, термальні курорти Закарпаття, бальнеологічні тури Львівщини, радонові ванни Хмельника). Також доречно розробити спеціальні програми оздоровлення для

постраждалих від війни (учасників АТО/ООС та їхніх сімей), що поєднують лікування з відпочинком. Ще одним важливим кроком має стати залучення інвесторів - як вітчизняних, так і іноземних - через державно-приватне партнерство. Інвестиційні проекти для модернізації та оновлення іміджу оздоровчих закладів можуть фінансуватися спільно державою та приватним бізнесом чи міжнародними донорами [9].

Стратегічні заходи (довгострокові). У період 5-10 років мають вирішуватися більш глибокі структурні проблеми, а також інтеграція українську туристично-оздоровчу галузь на світовий ринок. У цьому питанні важливим стратегічним кроком має стати розробка та реалізація державної програми розвитку лікувально-оздоровчого туризму, яка б стала частиною загального Плану післявоєнного відновлення країни. Важливо передбачити модернізацію інфраструктури в рамках принципів сталого розвитку та енергоефективності. Наприклад, при реконструкції курортів у Карпатах, Поділлі слід впроваджувати енергозберігаючі технології, відновлювані джерела енергії, сучасні системи утилізації відходів [16].

Стратегічний рівень також передбачає гармонізацію галузевих стандартів з міжнародними задля інтеграції в європейський туристичний простір. Державна Стратегія розвитку туризму до 2026 року визначила основну ціль - розвиток сфери туризму та курортів згідно з міжнародними стандартами якості [35]. Першочерговими завданнями у цьому питанні є введення сертифікації та стандартизації послуг, на що треба окремо привернути увагу у розгляді.

Наприклад, до таких стандартизацій можна віднести впровадження стандарту ISO 9001 (система менеджменту якості), яка допоможе регламентувати усі бізнес процеси, починаючи прийомом гостей та закінчуючи медичним послугами - за чіткими протоколами, що підвищить надійність та прогнозованість послуг. Також є актуальним такий стандарт як ISO 14001 (система екологічного менеджменту), який є дуже актуальним для курортів розташованих у природних заповідних регіонах (Карпатах, курортах Прикарпаття та Закарпаття). Його впровадження у першу чергу свідчитиме, що

заклад мінімізує негативний вплив на довкілля, раціонально використовує ресурси та управляє відходами. Окремо можна зазначити ще два стандарти які були б доречні, ISO 21902:2021 (визначає вимоги щодо доступності туризму для осіб з інвалідністю) та ISO 21401:2018 (критерії сталого розвитку для об'єктів розміщення).

Також варто виділити запровадження екологічних сертифікатів для готелів, санаторіїв та курортів. До одних з найвідоміших треба віднести Green Key («Зелений ключ»), це міжнародна екологічна сертифікація, що діє у більш ніж 80 країнах [1]. Стандарт надається закладам розміщення та відпочинку, які дотримуються високих екостандартів, як: економлять енергію та воду, сортують сміття, використовують екологічно безпечні матеріали, мінімізують забруднення довкілля [1]. Green Key є своєрідним знаком якості в екологічному аспекті й свідчить про відповідальне ставлення закладу до природи. В Україні процес екосертифікації поступово набирає обертів. Першими прикладами стали великі готелі - так, ще у 2012 році еко отель Maison Blanche під Києвом отримав Green Key, у 2018 р. цей сертифікат здобув Radisson Blu Hotel вже у самому місті. Особливо важливим було здобуття одразу 11 готелів на курорті Буковель у 2025 році відзнаки сертифікації, що є показовим прикладом адаптації туристичної дестинації України до світових вимог понад тяжкі умови в країні [1].

Стандарти якості обслуговування також мають особливе місце у сфері гостинності. Основною проблемою сучасних готелів України є неможливість здобуття 4-5 зірок через повну непристосованість для людей з інвалідністю.

Сучасний підхід до розвитку туризму, особливо оздоровчого, передбачає принцип «Tourism for All» – туризм для всіх. Інфраструктура лікувально-оздоровчого туризму зобов'язана бути доступною та комфортною для всіх категорій населення. На Жаль, в українському суспільстві потреба розвитку інклюзивного середовища набула особливої актуальності. Для лікувально-оздоровчого туризму питання інклюзивності стоїть особливо гостро, адже саме люди, які потребують особливих умов є потенційними клієнтами санаторіїв та

реабілітаційних центрів. Доступність особливого середовища в Україні є критично низькою: дослідження громадської ініціативи Dostupno.UA, на яке посилаються експерти Atlantic Council, показало, що серед 13 великих міст України найкращий показник доступної інфраструктури має Чернігів - лише 20%, а найгірший Херсон - близько 5% об'єктів і транспорту враховують потреби людей з особливими потребами. Тому важливо надати не тільки загальні рекомендації щодо підвищення ефективності інфраструктури ЛОТ в нашій країні, але й звернути увагу на методи які допоможуть поліпшити доступність та якість послуг для інклюзивних груп туристів [13].

У першу чергу необхідно здійснити аудит і модернізацію фізичного середовища оздоровчих закладів з точку зору доступності. Серед практичних кроків найважливішими є встановлення пандусів правильного ухилу (не більше 5-8 градусів), облаштування широких дверей та коридорів, доступних ліфтів, спеціальних кімнат для гостей на візках. Важливо також забезпечити безбар'єрність прилеглої території: доріжки без високих бордюрів, наявність парковок для людей з інвалідністю, тактильна плитка для орієнтування людей з вадами зору. Сучасні стандарти (в тому числі ДБН та ISO 21902) мають стати обов'язковими нормами при реконструкції та будівництві будь-яких туристичних об'єктів [13].

Також необхідно надати спеціалізовані послуги та сервіси. Окрім фізичної доступності, курорти мають пропонувати послуг, зручні для інклюзивних туристів. Для людей похилого віку це може бути спрощена навігація територією, наявність лавок для відпочинку, дієтичне меню, медичний нагляд. Для сімей з дітьми – облаштовані дитячі кімнати, ігрові майданчики, послуги аніматорів, можливість оренди дитячих візочків, стільчиків тощо. Для людей з інвалідністю важливі спеціальні програми: наприклад, реабілітаційні тури з лікувальною фізкультурою, заняттями в басейні, масажем та психологічною підтримкою. Не менш важливим аспектом є робота з персоналом, наявність хоча б одного співробітника, який володіє мовою жестів, буде великою перевагою для курорту.

Останнє поліпшення стосується цінової та інформаційної доступності. Для маломобільних груп часто потрібні пільгові умови, заради яких держава могла б запровадити програми часткового відшкодування вартості санаторного лікування для людей з інвалідністю чи пенсіонерів, це дозволить привернути більше уваги до закладів туристів певних категорій. На даний час у рамках післявоєнної відбудови реалізуються проекти реабілітації ветеранів та постраждалих цивільних, які включають безкоштовне або пільгове санаторно-курортне лікування - такі ініціативи слід розширювати. Доречною була б активна реклама інклюзивних турів через соціальні мережі, центри реабілітації, ветеранські організації, у першу чергу це допоможе охопити тих, хто раніше не розглядав можливості подорожувати. Для прикладу, у країнах ЄС аудиторія мандрівників з інвалідністю оцінюється у 80 млн осіб, до речі витрати яких на подорожі часто вищі за середні у Іспанії, наприклад, турист з інвалідністю витрачає на 30% більше коштів за відпустку [13].

Тому інклюзивність туристичної інфраструктури це важливий резерв підвищення її ефективності.

3.3. Перспективні напрями розвитку лікувально-оздоровчого туризму на регіональному та національному рівнях.

Важливим кроком у розвитку ЛОТ України є формування стратегічних напрямів його розвитку на регіональному рівні. У контексті цього питання найбільш пріоритетна область яка потребує уваги Львівська. Вона традиційно вирізняється багатими природними лікувальними ресурсами та сприятливими умовами для повноцінного розвитку оздоровчого туризму. Регіон має більш ніж два століття історії санаторно-курортної справи з розвиненою мережею оздоровниць. Одними з найбільших бальнеологічних курортів Львівщини вважаються Трускавець, Моршин, Східниця, Немирів, Великий Любінь. Зокрема, курорт Трускавець є одним з найстаріших оздоровчих курортів України, та відомий унікальною мінеральною водою «Нафтуся» з світовим

ім'ям. Моршин вирізняється поєднанням своїх природних ресурсів (мінеральних джерел та торф'яних грязей) з сучасними технологіями оздоровлення на базі розвиненою інфраструктури.

Для регіонального рівня важливо розробити стратегію розвитку ЛОТ саме з урахуванням специфіки локальних ресурсів та потреб ринку. Дослідження показують, що курортна сфера Львівщини наразі стикається з рядом проблем, які стримують попит, а саме: застаріла інфраструктура санаторіїв, невідповідність високих цін якості послуг, низька платоспроможність значної частини населення, відсутність дієвої державної політики підтримки та стимулювання санаторно-курортних закладів, обмежений асортимент послуг і недостатня якість додаткового сервісу [11]. Виявленні проблеми дозволяють зрозуміти на що саме треба акцентувати увагу в регіональній стратегії. Насамперед необхідно модернізувати матеріально-технічну базу санаторіїв регіону, що як вже було розглянуто є одним з загальних етапів розвитку ЛОТ в Україні. Показовим є приклад, коли санаторій «Моршинкурорт» придбав сучасне діагностичне обладнання що дало змогу курорту отримати сертифікат міжнародної акредитації та значно підвищило статус закладу і довіру клієнтів [17].

Ще одним важливим кроком є диверсифікація послуг та комплексний підхід до оздоровчих програм. ЛОТ у першу чергу має забезпечувати не лише лікування або профілактику хвороб, а й повноцінний відпочинок та рекреацію. Курорти Львівщини могли б розширити спектр послуг, наприклад запровадити СПА-центри, фітнес та велнес програми, дозвіллієві заходи, екскурсії, саме формувати цілісні туристичні продукти. На Львівщини особливо актуально буде поєднати оздоровчу рекреацію з багатою культурною спадщиною, що може дозволити інтегрувати ЛОТ з культурно-пізнавальним та еко-туризмом. Це підвищить привабливість регіону для ширших цільових аудиторій, продовжить сезон та може значно вплинути на тривалість перебування туристів.

Останнім аспектом треба розглянути формування регіонального бренду оздоровчого туризму Львівщини. Можна розробити імідж регіону як «краю здоров'я», та акцентувати унікальні переваги місцевих курортів у промоції. Як варіант створення єної маркетингової платформи для оздоровниць регіону та просувати їх на всеукраїнському та міжнародному рівнях. Важливим моментом є налагодження координації між місцевою владою, громадами, бізнесом задля об'єднання зусиль щодо інфраструктурних проектів, як дороги та благоустрій території, а також кадрового забезпечення та організації промоційних заходів.

Розвиток ЛОТ має бути інтегрований у регіональні плани як один з пріоритетів, який дозволить сприяти економічному зростанню області та загального покращення добробуту населення.

У першу чергу конкурентоспроможність санаторно-курортних напрямів України багато в чому залежить саме від того, наскільки ефективно вони презентовані на ринку, а ще як вони сприймаються потенційними споживачами.

На даний час, сусідні країни такі як Польща, Угорщина та Чехія вже значно модернізували свої курорти та просувають їх як національні бренди, щоб виділитися серед них, українським оздоровницям треба застосовувати більш інноваційні маркетингові підходи. Брендинг територій є сильним інструментом розвитку туризму, бо він формує у свідомості споживача привабливий образ дестинації та нову пропозицію. Як зазначає Н.Середа, брендинг туристичного регіону значно підвищує його конкурентоспроможність та може сприяти залученню додаткових інвесторів у розвиток інфраструктури [32].

Вона також виділила основні кроки які дозволять створити успішну маркетингову кампанію, яка буде спрямована на популяризацію туристичного бренду регіону, а саме:

- виокремлення конкурентних переваг курортних зон регіону, що стане як основа для маркетингових та рекламних заходів бренду;
- проведення сегментації ринку туристичних продуктів регіону для ідентифікації цільової аудиторії та ключових переваг продукту;

- розробка уніфікованої концепції рекламної кампанії для бренду регіону, що чітко висвітлює особливості туристичних послуг території, яка приймає туристів;
- використання унікальних характеристик курортних зон регіону для створення ексклюзивних пропозицій;
- стимулювання активності бізнесу у сфері в'їзного туризму;
- підготовка та представлення інвестиційних проектів на міжнародних інвестиційних виставках та форумах;
- забезпечення активної участі гостинних закладів у регіональних та міжнародних туристичних ярмарках;
- сегментування ринку санаторно-курортних послуг для визначення ключової аудиторії та переваг продукту;
- створення та дистрибуція інформаційно-реklamних матеріалів на іноземних мовах, що висвітлює рекреаційний та туристичний потенціал регіону;
- моніторинг ефективності рекламних заходів на міжнародних ринках [32].

Важливо також згадати і післявоєнний контекст. З одного боку, війна завдала величезних збитків нашій країні, але з іншого це призвело до потреби населення у додаткових послугах реабілітації, які важливо надати. Цей момент стимулює створення сучасних реабілітаційних центрів та програм на базі курортів.

Але для реалізації перспективних напрямків розвитку ЛОТ як на регіональному так і на національному рівні треба залучити державну підтримку як основний фактор розвитку галузі.

Фахівці вважають за необхідність відновлення та запровадження податкових стимулів для санаторно-курортних установ. На сьогодні санаторії функціонують в умовах загальної системи оподаткування, але це не враховує їх сезонний характер. Було б доречно повернути пільгове оподаткування путівок ПДВ як це було до 2011 року [17]. 20% ПДВ на путівки робить відпочинок

значно дорожчим для населення, звільнення цих операцій від податка загалом здешевить оздоровлення та сприятиме стимулюванню попиту. Ще можна врахувати ідею звільнення курортних закладів від сплати земельного податку, чи можливо хоча б зменшити його на деякий час, як от в міжсезоння [17]. Наприклад як зазначалось представниками ПрАТ «Укрпрофоздоровниця», велика кількість санаторіїв фактично функціонують кілька місяців на рік, але податок на землю йде круглорічно [17].

Також, на думку автора, можна ввести цільові державні програми та гранти для модернізації інфраструктури курортів. Це може бути будівництво сучасних реабілітаційних центрів, оновлення лікарень, створення навчальних центрів на базі курортів. Джерелом фінансування може бути як державний бюджет, так і міжнародна допомога.

Ще одним значущим моментом є нормативно-організаційний аспект. Діло у тому, що сьогодні розвитком туризму та курортів займаються різні відомства, як от ДАРТ, Міністерство економіки, МОЗ у деяких медичних питаннях, але немає жодного єдиного координуючого органу. Пропонується ідея створення Державного комітету з розвитку курортів, який міг би розробляти та втілювати єдину загальнодержавну програму розвитку курортної сфери та координувати дії зацікавлених міністерств [17]. Така структура може займатися питаннями розвитку ЛОТ більш цілеспрямовано, починаючи стандартизацією та сертифікацією послуг до просування вітчизняних курортів за кордоном. Так, у Стратегії розвитку туризму до 2026 року вже закладені певні кроки у цьому напрямку, саме удосконалення законодавства про туризм та курорти, імплементація європейських норм, запровадження саморегулювних організацій, створення національної туристичної організації та режим сприяння інвестиціями у розвиток туристичної індустрії [35].

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження автором було всебічно проаналізовано особливості використання природних ресурсів та розвитку інфраструктури лікувально-оздоровчого туризму в Україні та за кордоном. Отримані результати виконаної кваліфікаційної роботи дозволили дійти низки теоретичних та практичних висновків, які дозволять надалі розвивати цю галузь. А саме:

У першу чергу, встановлено, що природні ресурси є фундаментальною складовою лікувально-оздоровчого туризму. Їх потенціал в Україні представлений унікальними поєднаннями мінеральних вод, лікувальних грязей, кліматичних зон та ландшафтів, які мають виразні бальнеологічні, рекреаційні та профілактичні властивості. Разом з тим, ступінь їх використання навіть на сьогоднішній день залишається вкрай низькою. Незважаючи на великий потенціал України у природних ресурсах серед країн Європи, за отриманими даними у роботі, лише 8-10% розвіданих запасів мінеральних вод України залучено до реального обігу, тоді як близько 90% потенціалу залишаються нереалізованими. Аналогічна ситуація спостерігається з лікувальними грязями, з понад 100 родовищ фактично у використання знаходяться близько 15, тоді як понад 50 визнано перспективними, особливо в Причорноморських лиманах, де виявлено понад 50 родовищ, більшість з яких не мають належної інфраструктури та фінансування. Схожа ситуація присутня й на лиманах Закарпаття та Львівщини. До основних причин такого стану природних ресурсів треба відносити відсутній системний підхід до освоєння ресурсів,

недостатнє фінансування, бюрократичні бар'єри та слабе залучення інвесторів у розвиток галузі.

У контексті сучасний світових тенденцій своє місце має підхід до оцінювання екосистемних послуг, які природні об'єкти надають у межах туристичних територій. Насамперед, в лікувально-оздоровчому туризмі особливе значення мають регулюючі та культурні послуги, такі як очищення повітря, рекреаційна привабливість, естетичне задоволення та емоційна релаксація. Водночас, в Україні ця концепція поки що має обмежене застосування, та потребує адаптації у стратегічному плануванні туризму.

Наступним важливим кроком стало дослідження інфраструктури лікувально-оздоровчого туризму. Воно показало, що інфраструктура вітчизняного оздоровчого туризму, до якої треба відносити санаторії, медичні центри, бальнеологічні курорти, готелі, ресторани, транспорт, інформаційні платформи, цифрові сервіси та логістичне забезпечення знаходиться у незадовільному стані. Загалом, основна частина об'єктів зосереджена в традиційних курортних зонах - як Трускавець, Моршин, Східниця, Одеса, Бердянськ, Закарпаття та потребує капітальної модернізації.

Статистичні дані свідчать про помітне скорочення кількості діючих санаторно-курортних закладів. У порівняння з 1990-ми роками, їх кількість зменшилась майже вдвічі. На момент 2020-тих років функціонувало лише 284 заклади, багато з них не відповідають сучасним стандартам якості. Проблеми застарілого обладнання, зношених інженерних мереж, дефіциту кадрів та низького рівня цифровізації стали хронічними. Понад 60% інженерних комунікацій у курортних зонах мають високий ступінь зносу, що ставить екологічну безпеку та комфорт туристів під загрозу. Значним бар'єром для розвитку інфраструктури галузі є стан транспортної логістики, через відсутність якісних автошляхів та залізничних вузлів, зокрема в гірських зонах Карпат та на півдні України, зв'язок з деякими курортами ускладнений. В основу цієї проблеми слід додати сучасне положення країни в умовах війни,

частина інфраструктури була зруйнована загарбниками, що призвело до втрати цілого ряду санаторіїв та туристичних локацій на півдні й сході України.

Незважаючи на проблеми було з'ясовано, що мають місце і позитивні тенденції. Так, збільшився розвиток приватного сектора, зросла кількість СПА-готелів, було запроваджено низку цифрових платформ для бронювання та обслуговування клієнтів, та з'явилися сучасні реабілітаційні клініки. У Львівській, Івано-Франківській, Закарпатській областях формуються кластери лікувально-оздоровчих послуг, орієнтовані як на внутрішнього, так і на іноземного споживача.

У рамках дослідження також було проаналізовано досвід країн ЄС. Зокрема, Чехія, Німеччина, Угорщина демонструють ефективні моделі розвитку лікувально-оздоровчого туризму, які базуються на трьох ключових засадах: модернізація інфраструктури, широке впровадження інформаційних технологій та діджиталізація сервісів, а також активна участь держави за допомогою фінансових та нормативних стимулів.

SWOT-аналіз галузі підтвердив наявність можливостей для розвитку українського оздоровчого туризму. У цьому питанні ключові фактори це значний природний потенціал, попит на медичний туризм, можливості інтеграції у міжнародні туристичні потоки, та державні підтримки регіонального відновлення. Водночас, для їх реалізації необхідне подолання численних викликів серед яких інфраструктурна застарілість, нестабільна політична ситуація, низька інвестиційна привабливість та недосконалість законодавства.

Не менш важливим було вивчення методичних підходів ETIS, SF-MST та OECD, на основі якого було запропоновано впроваджувати систему оцінювання ефективності лікувально-оздоровчого туризму, яка буде враховувати не лише економічні, а й соціальні, екологічні, інституційні індикатори. Це дозволить формувати зважені управлінські рішення, сприяти сталому розвитку туристичних регіонів а також залучати нових інвесторів.

Оздоровчий туризм України має стратегічне значення як для національної економіки країни, так і для оздоровлення нації та соціальної стабільності. У післявоєнний період саме він може стати одним з інструментів психологічної реабілітації населення, регіонального розвитку та міжнародного співробітництва. Розвиток галузі потребує системного бачення, узгодженої державної політики разом з залученням інвесторів та інтеграції з боку міжнародного досвіду. Тільки за таких умов можливо повноцінно реалізувати потенціал природних ресурсів вітчизни, та перетворити інфраструктуру на конкурентну перевагу, а не стримуючий фактор розвитку галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 11 готелів Буковелю пройшли міжнародний екологічний аудит Green Key [Електронний ресурс]. Волинські новини. 06.05.2025. URL: <https://volynnews.com/news/all/11-hoteliv-bukoveliu-proyshly-mizhnarodnyy-ekolohichnyy-audyt-Green-Key/> (дата звернення: 29.05.2025).
2. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2001. – 395 с.
3. Гапонюк Ю. В., Сачко Д. В. Природно-рекреаційний потенціал Херсонської області. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3280/3204>
4. Горбатюк С. О. Аналіз перспектив розвитку внутрішнього туризму в Україні. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/201481/06-Horbstiuk.pdf> (дата звернення: 10.05.2025).
5. Гринчук Т.І. BigData та перспективи туристичних інновацій. *Business Inform*. 2022. №10. С. 114–125. URL: https://www.business-inform.net/article/?year=2022&abstract=2022_10_0_114_125 (дата звернення: 29.05.2025).
6. Державне агентство розвитку туризму України. Лікувально-оздоровчий туризм в Україні: перспективи розвитку і конкурентоспроможність.

URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/likuvalno-ozdorovchiy-turizm-v-ukrayini-perspektivi-rozvitku-i-konkurentospromozhnist> (дата звернення: 10.05.2025).

7. Державний кадастр природних лікувальних ресурсів: здобутки і перспективи : монографія / К. Д. Бабов, Є. А. Захарченко, С. В. Леонова та ін. ; за ред. К. Д. Бабова. – Одеса : Фенікс, 2020. – 150 с. – Режим доступу: <https://kurort.gov.ua/monographs/derzhavnyj-kadastr-pryrodnyh-likuvalnyh-resursiv-zdobutky-i-perspektyvy/>

8. Дніпровський центр лікувального туризму. Культура, освіта, здоров'я. URL: <https://dnepr-lt.com.ua/kultura-osvita-zdorovya/> (дата звернення: 10.05.2025).

9. Жидяк О. Р., Вівчарук О. М., Фурсіна О. В. Тенденції розвитку санаторно-курортного комплексу: напрями змін та фактори впливу. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. Вип. 5(115). С. 3–6.

10. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25.06.1991 р. № 1264-XII. Стаття 5. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 41, ст. 546. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.

11. Запотоцький С., Горин І. Сучасні тенденції розвитку лікувально-оздоровчого туризму у Львівській області. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія: Географія. 2018. Вип. 72. С. 45–53.

12. Кириченко С. Доступні подорожі: як зробити туризм інклюзивним. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/turizm-yak-zrobiti-miscya-dlya-vidpochinku-inklyuzivnimi-novini-ukrajini-50182571.html> (дата звернення: 29.05.2025)

13. Кірпа Т. В. Стан та перспективи розвитку інфраструктури санаторно-курортного комплексу України. *Екологічні науки*. 2023. № 70. С. 101–107. Режим доступу: <https://epa.nltu.edu.ua/Archive/70/507007.pdf> (дата звернення: 29.05.2025)

14. Коваль В.М. Специфіка використання бальнеологічних ресурсів Закарпатської області. *Міжнародний науковий вісник: зб. наук. статей за*

матеріалами XXVII міжнар. наук.-практ. конф., Ужгород–Будапешт, 26–29 листопада 2013 р. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2014. – Вип. 8(27). – С. 307–310.

15. Краснокутська Ю., Сегеда І., Безпалова А. Післявоєнне відновлення туристичної індустрії України в контексті сталого розвитку. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56. С. 496–504.

16. Курорти України: лікування меншає, проблем більшає? URL: <https://vz.kiev.ua/kurorti-ukrayini-likuvannya-menshaye-problem-bilshaye>(дата звернення: 29.05.2025).

17. Левченко М. О. Вплив воєнного стану на туристичну галузь в Україні, перспективи післявоєнного відновлення: матеріали відкритої лекції, 26.09.2023. МАУП, Київ.

18. Юхновська Ю., Риженко О. (2022). Розвиток соціального підприємництва як тренд українського бізнесу. *Галицький економічний вісник*. С.84-95. URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/78-79/1112.pdf>(дата звернення: 23.04.2025)

19. Лікувальні грязі (пелоїди) України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kurort.gov.ua/pryrodni-likuvalni-resursy/likuvalni-gryazi-peloyidy/> (дата звернення: 23.04.2025)

20. Лікувальні грязі озера Солоного. Інститут географії НАН України. URL: <https://insgeo.com.ua/лікувальні-грязі-озера-соляного>(дата звернення: 29.05.2025)

21. Лубіцева О.О. Туристське природокористування. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://tourlib.net/statti_ukr/lubiceva3.htm

22. Мельник Я. Впровадження цифрових технологій у санаторно-курортній сфері України. *Економіка і управління*. 2019. № 3. С. 52–57. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2019/3/EV20193_052-057.pdf(дата звернення: 29.05.2025).

23. Мінеральні води України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://svit-vody.com/ua/>

24. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. Звіт про стан санаторно-курортної інфраструктури, 2023. – 48 с.
25. Піцур І. Місце транспортних комунікацій в туристичній сфері Закарпатської області. Вісник соціально-економічних досліджень. 2019. Вип. 1(71). С. 94–98.
26. Помаз-Пономаренко А. Л. Розвиток туризму в Україні у воєнний і післявоєнний періоди. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2022. Т. 33 (72), № 5. С. 6–11. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2022.5/02> (дата звернення: 02.05.2025)
27. Природні лікувальні ресурси України. Геокниги. URL: https://geoknigi.com/view_stat.php?id=110 (дата звернення: 29.05.2025)
28. Природні лікувальні ресурси: Мінеральні води [Електронний ресурс]. URL: <https://kurort.gov.ua/pryrodni-likuvalni-resursy/mineralni-vody/> (дата звернення: 09.05.2025)
29. Про затвердження Загального положення про санаторно-курортний заклад : постанова Кабінету Міністрів України від 11 лип. 2001 р. № 805 (у редакції від 11 жовтня. 2002 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/805-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.05.2025)
30. Середа І. О., Саприкіна І. С. Вплив воєнного стану на стан та перспективи розвитку туристичної галузі України. *Економіка і організація управління*. 2023. № 1. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/6123/6565657463> (дата звернення: 10.05.2025).
31. Середа Н. М. Маркетинг і брендинг у туризмі: стратегії просування та конкурентоспроможність туристичних напрямків. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 57. С. 711–719.
32. Сидоренко А. М. Лікувально-оздоровчий туризм: реалії та перспективи розвитку в Україні. *Географія та туризм*. 2024. № 1. URL: <https://gst-journal.net.ua/index.php/gst/article/download/36/35> (дата звернення: 10.05.2025).

33. Солошенко Л. П. Природний потенціал України як основа для розвитку лікувально-оздоровчого туризму. URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/46150139-cd97-48e2-9020-3f86d6710378/content> (дата звернення: 10.05.2025).

34. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 р. № 168-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 21.03.2025)

35. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 р. № 168-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-p/print> (дата звернення: 29.05.2025).

36. Танасичук Г. Оцінка ринку мінеральних вод України // Modern Economics : електрон. наук. фах. вид. з екон. наук. – 2020. – № 19. – С. 178–182. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/19-2020/tanasychuk.pdf> (дата звернення: 06.05.2025).

37. Українська інженерно-педагогічна академія. Природні туристичні ресурси. [Електронний ресурс]. URL: <https://studfile.net/preview/7630899/page:15/> (дата звернення: 06.05.2025).

38. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія : навч. посіб. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.

39. CzechTourism. Spa & Wellness: Czech Republic. 2023. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.visitczechia.com/en-us> (дата звернення: 16.04.2025).

40. Daily Sabah. Turkey attracted nearly 1 million health tourists in 2018, industry official says. URL: <https://www.dailysabah.com/> (дата звернення: 06.04.2025).

41. Deutscher Heilbäderverband e.V. Gesundheits Standorte in Deutschland. URL: <https://www.deutscher-heilbaederverband.de/> (дата звернення: 06.04.2025).

42. eHealth joins Global GovTech Intelligence Hub. Kodjin. URL: <https://kodjin.com/blog/ehealth-joins-global-govtech-intelligence-hub> (дата звернення: 29.05.2025).

43. European Commission. The European Tourism Indicator System: ETIS toolkit for sustainable destination management. Brussels: European Commission, 2016. 76 p. URL: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/21749> (дата звернення: 08.04.2025).

44. European Spa Association. European Spa Industry Overview. 2023. URL: <https://europeanspas.eu/> (дата звернення: 10.05.2025)

45. European Spas Association. Hungary. URL: <https://europeanspas.eu/members/hungary> (дата звернення: 10.05.2025)

46. German National Tourist Board. Health and wellness: Discover Germany's health spas. URL: <https://www.germany.travel/en/experience-enjoy/health-spas.html> (дата звернення: 10.05.2025).

47. Germany – a wellness haven for health and relaxation in 2025. Travel and Tour World. URL: <https://www.travelandtourworld.com/news/article/germany-a-wellness-haven-for-health-and-relaxation-in-2025/>

48. Grand View Research. Germany Medical Spa Market Outlook. URL: <https://www.grandviewresearch.com/horizon/outlook/medical-spa-market/germany> (дата звернення: 10.05.2025).

49. Hungary stands out among RIS countries embracing digital technology. EIT Health. URL: <https://eithealth.eu/news-article/hungary-stands-out-among-ris-countries-embracing-digital-technology> (дата звернення: 29.05.2025).

50. Innovative Medical Tourism Strategies: Embracing New Technologies and Trends. Medical Tourism Magazine. URL: <https://www.magazine.medicaltourism.com/article/innovative-medical-tourism-strategies-embracing-new-technologies-and-trend> (дата звернення: 29.05.2025)

51. InVenture. Аналіз готельного ринку України у 2024 році. InVenture – Інвестиційний портал, 12 липня 2024. URL: <https://inventure.com.ua/uk/analytics/investments/analiz-gotel'nogo-rinku-ukraini-u-2024-roci> (дата звернення: 11.04.2025)

52. Novák J. Health tourism development in the Czech Republic. Natural and Applied Research. 2024. Vol. 6, Issue 1. URL:

<https://www.aimspress.com/aimspress-data/nar/2024/1/PDF/NAR-06-01-003.pdf>(дата звернення: 10.05.2025).

53. OECD. OECD Tourism Trends and Policies 2024 [Електронний ресурс]. – Paris : OECD Publishing, 2024. 353p. Режим доступу: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-tourism-trends-and-policies-2024_80885d8b-en.html (дата звернення: 08.04.2025).

54. Spas with mud baths and sulfur springs in Italy [Електронний ресурс] // Italia.it. – Режим доступу: <https://www.italia.it/en/italy/things-to-do/spas-with-mud-baths-and-sulfur-springs-in-italy> (дата звернення: 08.04.2025)

55. The Economics of Ecosystems and Biodiversity (TEEB). Mainstreaming the Economics of Nature: A Synthesis of the Approach, Conclusions and Recommendations of TEEB. – Nairobi: UNEP, 2020. – 36 p.

56. Омельчак Г.В. Медичний туризм України: перспективи vs недоліки. *The XVI International Scientific and Practical Conference "Trends in the development of science and teaching methods"*. April 22-24, 2024, Sofia, Bulgaria. 286 p. С. 279-280. <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2024/04/TRENDS-IN-THE-DEVELOPMENT-OF-SCIENCE-AND-TEACHING-METHODS.pdf>

57. Thermal Mud and Fango Therapy in Italy [Електронний ресурс] // MDPI. – Режим доступу: <https://www.mdpi.com/2076-2607/8/10/1590> (дата звернення: 08.04.2025)

58. Tóth G. Hungary tourism and spa statistics 2010–2020. ResearchGate. URL: https://www.researchgate.net/figure/Hungary-tourism-and-spa-statistics-2010-2020_tbl2_369742312 (дата звернення: 10.05.2025).

59. Wang Y., Chen Z. Strategic transformation of health tourism in the post-pandemic era. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*. 2025. Vol. 17, Issue 1. DOI: <https://doi.org/10.1108/whatt-01-2025-0027> (дата звернення: 10.04.2025)

60. Wellness Tourism Initiative: Trends for 2024. Global Wellness Institute. URL:<https://globalwellnessinstitute.org/global-wellness-institute-blog/2024/04/30/wellness-tourism-initiative-trends-for-2024>(дата звернення: 29.05.2025).

61. Омельчак Г.В. Ризики, тенденції та перспективи розвитку курортів в умовах змін. *Перспективи стабільного економічного розвитку та соціальних комунікацій в умовах сучасних викликів: вітчизняні реалії та світовий досвід: матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (присвяченої 30-річчю економічного факультету ДДТУ), м. Кам'янське, 25-26 квітня 2024 р./ред. кол.: Н.А. Караван [та ін.]. Кам'янське: ДДТУ, 2024. С. 293–296.* URL: <https://www.dstu.in.ua/wp-content/uploads/2024/05/zbirnyk.pdf>

62. Yukhnovska Yu., Kureda N., Kornelyuk B. Market and Administrative Regulators of Health and Wellness Tourism Market in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. Vol. 8, No. 2. P. 174–179. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-2-173-182> (дата звернення: 08.04.2025)

63. Юхновська Ю., Діденко А., Риженко О.М., Омельчак Г.В., Корнелюк Б.В. Аналіз та вплив російського вторгнення на розвиток рекреаційного потенціалу України. *Держава та регіони. Економіка та підприємництво*, 2024, №1 (131), С. 41–49. URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2024/1_2024/9.pdf (дата звернення: 18.04.2025)

64. World Tourism Organization. Statistical Framework for Measuring the Sustainability of Tourism (SF-MST). URL: <https://www.unwto.org/tourism-statistics/statistical-framework-for-measuring-the-sustainability-of-tourism> (дата звернення: 08.04.2025).